

ZLATKO JURIĆ

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA POVIJEST UMJETNOSTI
HR – 10000 ZAGREB, I. LUČICA 3

IZVORNI ZNANSTVENI ČLANAK

UDK 711.4-168:711.42:711.551 (497.5 ZAGREB, KAPTOL) "1908" KOVAČIĆ, VIKTOR

TEHNIČKE ZNANOSTI / ARHITEKTURA I URBANIZAM
2.01.04 – RAZVOJ ARHITEKTURE I URBANIZMA
I OBNOVA GRADITELJSKOG NASLIJEĐA

HUMANISTIČKE ZNANOSTI / ZNANOST O UMJETNOSTI
6.05.01 – POVIJEST UMJETNOSTI

ČLANAK PRIMLJEN / PRIHVACEN: 03. 01. 2005. / 11. 07. 2005.

UNIVERSITY OF ZAGREB
FACULTY OF PHILOSOPHY
DEPARTMENT OF ART HISTORY
HR – 10000 ZAGREB, I. LUČICA 3

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

UDC 711.4-168:711.42:711.551 (497.5 ZAGREB, KAPTOL) "1908" KOVAČIĆ, VIKTOR

TECHNICAL SCIENCES / ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING
2.01.04 – DEVELOPMENT OF ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING
AND RESTORATION OF THE BUILT HERITAGE

HUMANITIES / SCIENCE OF ART
6.05.01 – ART HISTORY

ARTICLE RECEIVED / ACCEPTED: 03. 01. 2005. / 11. 07. 2005.

VIKTOR KOVAČIĆ – PROLOG U REGULACIJU KAPTOLA, 1908.**VIKTOR KOVAČIĆ – PLANNING KAPTOL AREA, 1908**

KOVAČIĆ, VIKTOR
REGULACIJA KAPTOLA
URBANISTIČKI NATJEČAJ
ZAGREB
ZAŠTITA SPOMENIKA

KOVAČIĆ, VIKTOR
URBAN PLAN OF KAPTOL
URBAN PLANNING COMPETITION
ZAGREB
PROTECTION OF MONUMENTS

U razdoblju historicizma uglavnom su visoki predstavnici državne i crkvene uprave neposredno od uglednih i priznatih arhitekata naručivali izradu projekata te ukupno vođenje velikih i zahtjevnih javnih gradnji u Zagrebu. Zamisao o napuštanju dotadašnjeg načina izbora arhitekata postupno se pojavljivala i uobličavala zahvaljujući pojavi i javnom djelovanju arhitekta Viktora Kovačića i druge akademske generacije arhitekata. Neposredna posljedica nastojanja jest svakako ustrojstvo javnih natječaja za regulatorni projekt Kaptola i okolice (1908.), projekt crkve sv. Blaža (1908.-1909.) i projekt kr. Sveučilišne biblioteke (1909.). Natječaji su značili prekretnicu jer su prekoračili odrednice uobičajenih poslovnih i tehničkih zbivanja, a postali su arhitektonski događaji od presudne važnosti za hrvatsku kulturu.

High representatives of the government and church authorities in the period of Historicism used to commission the design and management of complex and demanding construction projects in Zagreb from the most distinguished and renowned architects. The very idea of commissioning the projects in a new way began to form with the appearance of Viktor Kovačić and the second generation of architects with academic qualifications. Consequently, several public architectural competitions were launched for the following projects: the urban plan of Kaptol (1908), the projects for St Blaž's church (1908-1909) and for the University Library (1909). These competitions not only marked a turning point in the conventional business and engineering arrangements but also became increasingly important architectural events in Croatian cultural life.

UVOD

INTRODUCTION

U razdoblju historicizma uglavnom su visoki predstavnici državne i crkvene uprave neposredno od uglednih i priznatih arhitekata naručivali izradu projekata te ukupno vođenje velikih i zahtjevnih javnih gradnji u Zagrebu. Zamisao o napuštanju dotadašnjeg načina izbora arhitekata postupno se pojavljivala i uobličavala zahvaljujući pojavi i javnom djelovanju arhitekta Viktora Kovačića i druge akademske generacije arhitekata.¹

U raspravi 1905. godine oko izbora mjesta gradnje i arhitektonske kompozicije crkve sv. Blaža arhitekt Viktor Kovačić prvi je put predložio da se umjesto zamisli dotadašnjeg arhitekta Josipa pl. Vancasa potraže rješenja od drugih domaćih arhitekata raspisivanjem arhitektonskoga natječaja. Zamisao se nastavila dalje razradivati 1906. u polemici oko nužnosti rušenja ili čuvanja središnje zapadne Bakačeve kule u zapadnom obrambenom bedemu (nad)biskupske tvrđe. U telegramu upućenom banu Theodoru grofu Pejacsevichu Klub hrvatskih arhitekata predlagao je da se zatraži mišljenje skupine uglednih europskih stručnjaka prije donošenja odluke o rušenju. Ideja o pozivanju međunarodnih stručnjaka konačno se uobličila u žestokim polemikama vođenim 1907.-1908. oko rezultata natječaja, izbora projektanta i procjene kvalitete novonastaloga izvedbenog projekta za palaču Odjela za unutarnje poslove kr. zem. vlade na Markovu trgu. U polemici s dr. Izidorom Kršnjavim i arhitektom Dragutinom Susa-

nom, arhitekt Viktor Kovačić i kritičar Vladimir Lunaček predložili su u sastav arbitražne komisije ove ugledne europske stručnjake: prof. dr. Corneliusa Gurlitta, savjetnika Ludwiga Hoffmana, prof. arh. Karla Koeniga, prof. arh. Ottona Wagnera i dr. arh. Maxa Fabianija.

Neposredna posljedica nastojanja druge akademske generacije arhitekata jest svakako ustrojstvo javnih natječaja za regulatorni projekt Kaptola i okolice (1908.), arhitektonski projekt crkve sv. Blaža (1908.-1909.) i arhitektonski projekt kr. Sveučilišne biblioteke (1909.). Natječaji su značili prekretnicu jer su prekoračili odrednice uobičajenih poslovnih i tehničkih zbivanja, a postali su arhitektonski događaji od presudne važnosti za hrvatsku kulturu.

ODLUKA O RASPISU JAVNOGA ARHITEKTONSKOG NATJEČAJA

DECISION ON LAUNCHING PUBLIC ARCHITECTURAL COMPETITION

Krajem travnja 1908. godine na sjednici Samoupravnog odbora grada Zagreba, u prisutnosti gradonačelnika Slavka pl. Cuvaja, odlučeno je raspisati javni regulatorni i arhitektonski natječaj za uređenje Kaptolskog trga i okolice.² Početkom svibnja odluku Samoupravnog odbora prihvatilo je gradsko zastupstvo, a Gradsko poglavarstvo objavilo je oglasom kao početak natječaja 15. lipnja i predaju radova do 1. rujna 1908.³ U programu je traženo regulatorno rješenje tri velike gradske cjeline: Kaptolskog trga, Dolca i Vlaške ulice.⁴ Natječaji su raspisani samo za hrvatske arhitekate kako bi se spriječilo masovno pojavljivanje austrijskih i mađarskih arhitekata. Osnovna je namjera bila financijska zaštita domaćeg tržišta i poticanje umjetnički kvalitetnoga arhitektonskog stvaralaštva kod malobrojnih domaćih arhitekata.

Sastav ocjenjivačke porote nastao je pod utjecajem stajališta arhitekta Viktora Kovačića, objavljivanih u polemickim tekstovima u dnevničkim novinama tijekom proteklih godina. U poroti je izbjegnuta dominacija inženjera iz građevnog odsjeka unutarnjeg odjela kr. zem. vlade i velikih arhitektonsko-građevnih poduzetništva, koja je proteklih godina prozročila razne oblike korupcijskih igara i financijske isključivosti pri nagradivanju natje-

¹ LASLO, 1997: 142-165; KNEŽEVIĆ, 2000: 93-112

² *** 1908/2: 3

³ *** 1908/5: 3; *** 1908/14: 5

⁴ *** 1908/3: 3; *** 1908/4: 2. Kaptolski trg s (nad)biskupskom tvrdom: sjeverozapadna kula Severnik, jugozapadna kula Nebojan, katedrala, nadbiskupski dvor. Dolac u granicama: Bakačeva ulica i Kaptolski trg s istoka, Ulica Pod zidom s juga, Ul. Potok (d. l. Tkalčić) sa zapada i sa sjevera Skalinska ulica – Opatovina – Kaptolski trg. Vlaška ulica od Bakačeve ulice na zapadu do Palmoticeve na istoku.

čajnih radova samo prema kriteriju najjeftinije ukupne građevne glavnice. Odabran je princip interdisciplinarnosti zbog nepristranog procjenjivanja arhitektonske kvalitete natjecajnih projekata kroz raspravu kritičkih mišljenja različitih stručnjaka. Natjecajni program bio je jasan, precizan i dobro pripremljen.⁵ Prometni smjer električnog tramvaja zadržan je iz detaljne regulatorne osnove za Bakačevu ulicu i Kaptolski trg gradskoga građevnog ureda, koja je izrađena krajem travnja 1908. godine.

Osnovna regulatorna ideja bila je odvajanje električnog tramvaja od glavne pruge na istočnoj strani Jelacićeva trga i prolaz Bakačevom ulicom – Kaptolom – Novom Vesi prema Mirogoju. Natjecateljima je prepušteno odlučivanje o nužnosti rušenja starih i osnivanja novih gradskih blokova, uz određene uvjete. Zapadna strana Kaptolskog trga, sjeverozapadna kula Severnik i jugozapadna kula Nebojan (nad)biskupske tvrđe morale su se sačuvati, a moglo se predložiti premještanje Marijina kipa s Kaptolskog trga. Glavni je zadatak bio riješiti spoj između sjeverozapadne kule Severnik i jugozapadne kule Nebojan pred katedralom – ogradom, zgradom ili nekim arhitektonskim motivom. Pod ispred katedrale mogao se popločiti kamenim pločama. Na Dolcu je slikovitost položaja crkve sv. Marije glavni regulatorni uvjet za odlučivanje o rušenju postojećih starih i osnivanju novih gradskih blokova. U natjecajnom programu nije bio unaprijed određen građevni slog (arhitektonski stil). Započeta izgradnja priključka na jugozapadnu kulu Nebojan zaustavljena je da se natjecateljima ne bi uvjetovalo oblikovanje i arhitektonska kompozicija.⁶ Novost je raspis natječaja samo za domaće arhitekta i sastavljanje interdisciplinarne ocjenivačke porote pod predsjedanjem uglednih europskih stručnjaka.

5 *** 1908/9: 77-78; *** 1908/1: 3

6 Precizno je određeno koji se nacrti zahtijevaju: regulatorni nacrti u mj. 1:500 i 1:1440; presjek sjever-jug (Bakačeva ul. – Kaptolski trg – Nova Ves); presjek zapad-istok (paralelno uz uzdužnu os katedrale); perspektivni pogled iz bilo koje točke na Kaptolskom trgu prema katedrali s postojećim kulama; perspektivni nacrt regulatornog i arhitektonskog rješenja Dolca sa Župnom crkvom sv. Marije. Ocjenivačka porota odlučuje o radovima većinom glasova. Ukupna je svota nagrada 6000 Kr, a podijelila bi se u sljedećim omjerima: I. – 2700 Kr, II. – 2000 Kr, III. – 1300 Kr. Financijska sredstva za provedbu regulacije nisu unaprijed određena, što je odmah značilo da natjecaj ima više anketni karakter raspravljanja o idejama nego da ce se nakon izbora prvonagrađenog rada pristupiti izvođenju.

7 Redosljed rušenja: Sjeverna (Nova Ves) i južna (Bakačeva ul.) kaptolska gradska vrata 1862.; kaptolska vijecnica i kapela sv. Fabijana i Sebastijana 1876.; Bakačeva kula sa zapadnim obrambenim zidom i zgradom knjižnice 1906. Detaljnije u: DOBRONIC, 1991.b; MARUSEVSKI, 1986.; ŽMEGAC, 1994.

8 KRŠNJAVI, 1908: 9; *** 1908/6: 6

9 KRŠNJAVI, 1908: 9; *** 1908/6: 6, op. cit.

RASPRAVA O GRADOGRADNJI U „USTAVNOSTI” I „AGRAMER ZEITUNGU”

DISCUSSION ABOUT URBANISM IN THE „USTAVNOST” AND „AGRAMER ZEITUNG”

Poslije raspisa natječaja sredinom srpnja 1908. na stranicama dnevnih novina „Ustavnost” i „Agramer Zeitung” povel se rasprava o regulatornim pitanjima, a sudjelovali su vođeci zagrebački stručnjaci: prof. dr. Izidor Kršnjavi, arhitekt Hermann Bollé, kanonik Ljudevit Ivančan, inž. Milan Lenuci, prof. dr. Josip Brunšmid, Emilije pl. Laszowski. Rasprava se jednim dijelom bavila hipotetskom pretpostavkom: kako bi se prema današnjim shvaćanjima odvijala regulacija Kaptola da su, kojim slučajem, ostala sačuvana sjeverna i južna kaptolska gradska vrata, središnja Bakačeva kula na zapadnom obrambenom zidu, s prislomjenom zgradom knjižnice, i zgrada kaptolske vijecnice?⁷ Na kraju je svim sudionicima postavljeno pitanje kakve rezultate očekuju od raspisanog natječaja.

Tijekom rasprave postale su očite prilično velike razlike u stajalištima o regulaciji povijesnih gradskih dijelova i zaštiti spomenika. U regulaciji povijesnih gradskih dijelova prof. dr. Izidor Kršnjavi, arhitekt Hermann Bollé i kanonik Ljudevit Ivančan na predjelu Kaptola jedino su katedrali i (nad)biskupskom dvoru priznavali umjetničku i povijesnu vrijednost, a sve su ostalo podređivali suvremenim prometnim i higijenskim zahtjevima. Provedena rušenja na Kaptolu potpuno su opravdana jer su sve zgrade bile bez vrijednosti. Sjeverna i južna kaptolska gradska vrata smetala su odvijanju prometa. Kaptolska vijecnica i dvije kanoničke kurije bile su teško oštećene u potresu. Zgrada knjižnice, uza zapadni obrambeni zid, bila je izrazito ruševna, pa je opravdano bilo provedeno rušenje radi otvaranja pogleda na glavno pročelje katedrale.

U regulaciji gradova za prof. dr. Izidora Kršnjavoga ljepota je bila izjednačena s postizanjem praktične svrhovitosti, koja je imala prednost pred povijesnim i umjetničkim vrijednostima.⁸ Proces prilagođavanja povijesnih gradskih dijelova novim suvremenim potrebama mora se neminovno nastaviti. Buduće rušenje čitavoga Dolca neizbježno je i posve opravdano jer se radi o najboljem mjestu za podizanje nove gradske tržnice. Potpuno je nelogično da se iza sjeverne strane Jelacićeva trga, s najskupljim gradilištima i novim zgradama, nalaze postojeće trošne i bijedne zgrade u Ulici Pod zidom. Modernističkom isticanju ambijentalne vrijednosti kaptolskog predjela polemicki je suprotstavljena tvrdnja da su „...zahtjevi prometa i trgovine jači od romantičnih sanjarija. Električni tramway je najjači pionir...”⁹ Očekivanja prof. dr. Izidora Kršnjavoga o kvaliteti konačnih rezultata ra-

spisanog natječaja mogu se opisati kao mrzovoljna sumnja.

Arhitekt Hermann Bollé ocijenio je raspis natječaja potpuno nepotrebnim jer je 1896. izradio detaljnu regulatornu osnovu Kaptola, koja je 1902. godine bila na raspravi u Gradskom poglavarstvu.¹⁰ Osnovni je prijedlog rušenje Bakačeve kule i zapadnoga obrambenog zida sa zgradom knjižnice te izgradnja dvije nove zgrade uza sjeverozapadnu kulu Severnik i jugozapadnu kulu Nebojan. Prigradnje bi bile posve stilski usklađene s oblikovanjem nadbiskupskog dvora. Pokojni kardinal, nadbiskup Josip Mihalović i sadašnji nadbiskup dr. Juraj Posilović podržali su detaljni regulatorni projekt.

Stajališta kanonika Ljudevita Ivančana posredno potvrđuju vjerodostojnost tvrdnji arhitekta Hermanna Bolléa, pa se nikako ne radi o skidanju osobne odgovornosti za donošenje važne odluke i pokušaju prebacivanja krivnje na investitora.¹¹ Dosadašnja regulacija Kaptola posve je opravdana jer „... je katedrala tako impozantna građevina, da ne bi bila prevelika žrtva, kad bi se još ostale kule i zidovi odstranili, koji ju stješnjuju, jer bi tek onda do potpune vrijednosti došla”.¹² Ljudevit Ivančan iznosi tri zanimljiva prijedloga. Prvi je prijedlog izgradnja nove zgrade za potrebe kaptolske knjižnice, arhive i riznice na potezu od sjeverozapadne kule Severnik do srednje sjeverne kule uz obrambeni bedem. Arhitektonska kompozicija novogradnje morala bi se uskladiti s nadbiskupskim dvorom. Drugi je prijedlog postupno otkupljivanje svih zgrada na sjevernoj strani Vlaške ulice, uz ogradu nadbiskupskog vrta, koje bi se srušile nakon povrata uloženog kapitala. Iz Vlaške bi se ulice prema sjeveru otvorio sjajan pogled na nadbiskupov dvor, koji je sada prilično onemogućen zbog postojećih jednokatnih zgrada. Treći je prijedlog nova regulacija Dolca za potrebe gradske tržnice. Ljudevit Ivančan podržava sudjelovanje europskih stručnjaka u radu ocjenjivačke porote, ali ih je trebalo prije uključiti u izradu natječajnog programa, koji nije dovoljno precizan u zahtjevima. Dobro pripremljen program jamčio bi postizanje kvalitetnijih natječajnih rješenja.

Prof. dr. Josip Brunšmid, inž. Milan Lenuci i Emilije pl. Laszowski pri ocjenjivanju regulacije Kaptola tijekom 19. stoljeća zastupaju u gradogradnji i zaštiti spomenika modernističko stajalište. Možda srušene zgrade nisu imale ni povijesne ni umjetničke vrijednosti, ali su zahvaljujući stvorenim međusobnim odnosima imale prepoznatljivu ambijentalnu vrijednost Kaptolskog trga kao zasebno nastalo povijesnog dijela grada. Ambijentalna vrijednost ima svakako prednost u odnosu na suvremene prometne i higijenske zahtjeve. Šef gradskoga građevnog ureda, inženjer Mi-

lan Lenuci imao je negativno mišljenje o dosadašnjoj regulaciji Kaptolskog trga jer je provedenim rušenjima nepovratno promijenjena postupno stvarana ambijentalna vrijednost.¹³ Čitav je natječaj svojevrsna stručna anketa o problemu regulacije Kaptola jer bi izvedba zahtijevala izuzetno velika financijska sredstva od gradske općine.

Ravnatelj arheološkog odjela Narodnog muzeja i sveuč. prof. dr. Josip Brunšmid suglasan je s kanonikom Ljudevitom Ivančanom o nužnosti uključivanja europskih stručnjaka – ne samo u rad ocjenjivačke porote već i u izradu natječajnog programa.¹⁴ Tajnik kr. zem. vlade Emilije pl. Laszowski osporava često isticanu potrebu i nužnost provedenih regulatornih rušenja.¹⁵ Suvremena izgradnja s arhitektonskom kompozicijom na način faksimila ili povijesnih stilova bila bi čudan surogat, a ne bi vratila nepovratno uništenu ambijentalnu vrijednost. Regulatorno rušenje Dolca gotova je činjenica, ali trebalo bi sačuvati nekadašnji cistercijski samostan prenamjenom u gradsku biblioteku. Samostan je jedna od rijetkih povijesnih zgrada u Zagrebu gdje nije provedena restauracija u 19. stoljeću. Postavljeni zadatak u raspisanom natječaju izuzetno je složen i težak jer nakon izvršenih rušenja gradski predjel Kaptola više nema prethodnu povijesnu dovršenost, a nije postignuta suvremena cjelovitost. Danas je glavno obilježje bezidejnost i bezizlaznost.

Stručna rasprava, koja se tijekom srpnja odvijala u dnevnim novinama „Ustavnost” i „Agrarmer Zeitung”, svakako je pružila određene idejne poticaje natjecateljima, a istodobno je pokazala vrlo velike razlike u mišljenjima nekih članova ocjenjivačke porote.

O CJENJIVANJE NATJEČAJNIH RADOVA

COMPETITION ENTRIES EVALUATION

Tijekom kolovoza i početkom rujna na molbu Kluba hrvatskih arhitekata produžen je rok za predaju natječajnih radova do 26. rujna 1908.¹⁶ Prvi je put ocjenjivačka porota bila interdisciplinarno sastavljena od arhitekata

¹⁰ BOLLÉ, 1908: 5; *** 1908/7: 4-5. Arhitekt Hermann Bollé iznosi iznenađujuću tvrdnju da se još pokojni kardinal Juraj Haulik zalagao za rušenje Bakačeve kule.

¹¹ IVANČAN, 1908: 4-5; *** 1908/8: 5

¹² IVANČAN, 1908: 4-5, op. cit.

¹³ LENUCI, 1908.a: 3-4; LENUCI, 1908.b: 3-4; *** 1908/10: 5; *** 1908/11: 5

¹⁴ BRUNŠMID, 1908: 4-5; *** 1908/12: 6

¹⁵ LASZOWSKI, 1908: 3-4; *** 1908/13: 5. Opravdanja o rušenju Bakačeve kule, jer je smetala ulazu u katedralu, jednostavno nisu uvjerljiva jer su postojala dva bočna postrana ulaza. Kaptolska vijećnica također nije smetala tramvajskom prometu jer je trg dovoljno prostran da je pruga u blagom luku zaobide.

¹⁶ *** 1908/15: 2; *** 1908/16: 3; *** 1908/17: 3; *** 1908/18: 4; AMRUŠ, 1909: 13-14

(prof. dr. Cornelius Gurlitt, Dresden; prof. arh. Karl Koenig, Beč; građevni savjetnik arh. Ćiril M. Iveković, Zadar; građevni savjetnik arh. Josip pl. Vancaš, Sarajevo; arh. Edo Schoen i arh. Janko Holjac iz Zagreba), kipara (prof. Robert Frangeš-Mihanović, Zagreb), povjesničara umjetnosti i arheologa (prof. dr. Izidor Kršnjavi, Zagreb; don Frane Bulić, Split), predstavnika zagrebačkog poglavarstva i zastupstva (gradonačelnik dr. Milan Amruš, šef gradskog građevnog ureda inž. Milan Lenuci, gradski zastupnik inž. Benko Deutsch), članova zagrebačkog kaptola (biskup Ivan Krapac, kanonici: dr. Feliks Suk i Ljudevit Ivancan), inženjera građevnog odsjeka kr. zem. vlade (građevni savjetnik inž. Josip Chvála, nadinženjer Albert Schwartz).

Početak rada ocjenjivačke porote 29. rujna bio je izuzetno zanimljiv. Biskup Ivan Krapac i arhitekt Janko Holjac nisu sudjelovali zbog službene spriječenosti. Članovi su se okupili u 9.30 sati, prije službenog početka rada, pa ih je arhitekt Hermann Bollé poveo na obilazak i upoznao s višegodišnjom obnovom prvostolne crkve u Zagrebu.¹⁷ Prva sjednica porote počela je u 10.15 sati čitanjem zapisnika o otvaranju i popisivanju pristiglih natječajnih radova.¹⁸ Za predsjednika je izabran prof. dr. Cornelius Gurlitt, a za zapisničara arhitekt Edo Schoen. Arhitekt Hermann Bollé ušao je nakon obilaska nepozvan u dvoranu s natječajnim radovima i prisustvovao radu porote. U stanci između sjednica predsjednik, prof. dr. Cornelius Gurlitt bio je upozoren na postupak arhitekta Hermanna Bolléa. Odmah na početku druge popodnevne sjednice u 16.30 sati predsjednik je nepozvano Bolléovo sudjelovanje u radu porote ocijenio kao krajnje nedobronamjeran pokušaj utjecaja na prosuđivanje članova porote. Uz suglasnost svih članova, arhitekt Hermann Bollé udaljen je sa sjednice ocjenjivačke porote.¹⁹ U nastavku sjednice izabran je posebni pododbor za analizu tehničke i ekonomske provedivosti natječajnih radova. Na večer Hrvatsko društvo inženjera i arhitekata priredilo je svečanu večeru u čast gostiju – prof. dr. Corneliusa Gurlitta i prof. arh. Karla Koeniga, kojoj su pri-

sustvovali bivši studenti i pozvani članovi društva.²⁰ Treća prijepodnevna sjednica održana je sutradan, 30. rujna 1908. u 9.00 sati, a osnovica za raspravu bili su izvještaji pododbora.²¹

Ocjenjivačka je porota većinom glasova dodijelila prvu nagradu arhitektu Viktoru Kovacicu za projekt pod sifrom „Atrium ecclesiae forum populi”, drugu nagradu arhitektu Stjepanu Podhorskom za „Lada”, treću nagradu arhitektu Dionisu Sunku iz Hamburga za „Kaptol”, a za otkup je predložen projekt arhitekta Vjekoslava Bastla „Mir”.

NATJEČAJNI PROJEKTI DIONISA SUNKI, STJEPANA PODHORSKOG I VJEKOSLAVA BASTLA

COMPETITION ENTRIES BY DIONIS SUNKO, STJEPAN PODHORSKY AND VJEKOSLAV BASTL

Natječajni projekt Viktora Kovacica djelomično je objavljen i sačuvan, a projekti Stjepana Podhorskog, Dionisa Sunka i Vjekoslava Bastla još nisu pronađeni pa se dojam može donekle stvoriti na osnovi objavljenih izvještaja ocjenjivačke porote i tekstova u dnevnim novinama. Natječajna rješenja mogu se podijeliti u dvije skupine, ovisno o odnosu prema svojedobno provedenim rušenjima na Kaptolskom trgu ispred katedrale.²² Prva je skupina natjecatelja prihvatila provedena rušenja i postojanje otvorenog pogleda na katedralu upotrijebila za polaznu osnovicu. Druga skupina negirala je rezultate rušenja i predlagala nove gradnje radi zatvaranja pogleda na katedralu. U prvu skupinu pripadaju natječajni radovi arhitekata Stjepana Podhorskog i Dionisa Sunka.

Antun Jiroušek i dva nepotpisana izvjestitelja u „Narodnim novinama” i „Ustavnosti” relativno su različito opisali natječajni projekt arhitekta Stjepana Podhorskog.²³ Nepotpisani izvjestitelji pišu o zamišljenoj izgradnji simetričnih loggia uz kule Severnik i Nebojan. Visina ruba (sljemena?) krova obiju loggia usklađena je s visinom vijenca postojećih kula. Marijin kip nalazi se u sredini između loggia. U prvoj varijanti, između loggia proteže se balustrada sa stubištrom sve do ulaznog portala katedrale. U drugoj bi se varijanti arkadama zatvorio cijeli prostor pred katedralom. Skalska je ulica produžena prema istoku sve do zapadne strane Kaptolskog trga, što je bilo suprotno uvjetima natječajnog programa. Od trokrižja ulica Potok – Splavnica – Pod zidom predviđena je nova radijalna ulica prema Kaptolskom trgu. S radijalne ulice vodile su nove stube prema župnoj crkvi sv. Marije. Istočno od kule Severnik, duž sjevernoga obrambenog zida predviđena je izgradnja zgrade za nadbiskupsku knjižnicu, arhiv i riznicu. Sve postojeće zgrade na sjevernom pročelju Vlaš-

17 *** 1908/23: 3; *** 1908/25: 3; *** 1909/2: 34, čl 82; *** 1909/3: 50, čl. 146; *** 1909/4: 57, čl. 171

18 *** 1908/43: 111-112; JIROUŠEK, 1908.a: 1-2. „Kaptol” arhitekt Dionis Sunko; „Sors bona nihil aliud”, „Dobar savjet zlata vrijedan”, „Mir” arhitekt Vjekoslav Bastl; „Lada” arhitekt Stjepan Podhorsky; „Atrium ecclesiae forum populi” arhitekt Viktor Kovacic; „Zavicaj”, „A-D-3”, „Suum cuique”

19 *** 1908/26: 2

20 *** 1908/19: 5; *** 1908/20: 2; *** 1908/21: 4

21 *** 1908/27: 4; *** 1908/28: 5-6. Zbog tehničkih, financijskih i estetskih razloga u ovom su krugu isključene osnove sa siframa: „Dobar savjet zlata vrijedan”, „Zavicaj”, „Suum cuique”; *** 1909/5: 75, čl. 245

22 JIROUŠEK, 1908.b: 1

23 *** 1908/27: 4; *** 1908/28: 5-6

SL. 1. VIKTOR KOVAČIĆ: VANJSKI POGLED SA SJEVEROZAPADA NA ZAPADNE UTVRĐNE ZIDINE SA BAKAČEVOM KULOM, KAPTOLSKI TRG, 1906.
FIG. 1 VIKTOR KOVAČIĆ: VIEW OF THE WESTERN FORTIFICATIONS WITH THE BAKAČ TOWER FROM NORTHWEST, KAPTOL SQUARE, 1906

ke ulice srušile bi se jer bi se vrt ispod nadbiskupskog dvora postupno terasasto spustio do ulične razine.²⁴

Antun Jirousek predstavio je drukčiji opis natječajnog projekta. Zajednička su podudarnica simetrične prigradnje uz kule Severnik i Nebojan. Prva varijanta ima stubište između prigradnji. U drugoj se varijanti između prigradnji nalazi izbočena balustrada sa središnjim Marijinim kipom, koji se nalazio između stubišta i ulaznog portala katedrale. Prema mišljenju ocjenjivačke porote arhitekt Stjepan Podhorski ipak nije uspio postići dojam zatvorenosti Kaptolskog trga. Predložene arhitektonske forme ispred katedrale kvalitetne su, ali se nisu uspješno prilagodile vrijednostima postojeće arhitektonske cjeline.

Nepotpisani izvjestitelji i Antun Jirousek podudaraju se u opisima natječajnog projekta arhitekta Dionisa Sunka. Uz kule Severnik i Nebojan zamišljene su prigradnje otvorenih prizemnih galerija (loggia) sa stubama i privozima. Bakačeva je ulica proširena pa je istočna strana izjednačena s regulatornom linijom istočne strane Jelačićeva trga. U proširenoj ulici zamišljena je središnja dvostruka aleja. Ocjenjivačka porota pozitivno je ocijenila arhitektonsku kompoziciju ispred katedrale jer ne ograničava prostor trga i ostavlja pogled na katedralu. Regulacija Bakačeve ocijenjena je prenatlašenom u odnosu na veličinu postojećega Kaptolskog trga. Arhitekti Vjekoslav Bastl i Viktor Kovačić predvode drugu skupinu natjecatelja koji su obnavljali ideju zatvaranja, ali ne primjenom metode faksmila, nego metodom nove izgradnje kojom se rekonstruirala povijesni ambijent.

U jednoj varijanti arhitekt Vjekoslav Bastl pregrađuje prostor između trga i katedrale s tri kule, a u drugoj varijanti predlaže zid s prolazima kroz tri gotička luka. Porota je procijenila da predložene varijante nisu u skladu s postojećim obrambenim kulama i katedralom. Posebno je pohvalila dobro zamišljenu regulaciju predjela oko župne crkve sv. Marije zbog visoko iskazanog poštovanja prema povijesnom gradskom okolišu.

NATJEČAJNI RAD VIKTORA KOVAČIĆA

COMPETITION ENTRY BY VIKTOR KOVAČIĆ

U natječajnom projektu prvi se put uz tehničke nacрте nalazi i opširan teoretski tekst.²⁵ Bitna je novost shvaćanje natječajnog rada kao idejne cjeline, sastavljene od teoretskog obrazloženja i arhitektonskih crteža kao komplementarnih elemenata koji najbolje izražavaju regulatornu i arhitektonsku zamisao. Jedan od razloga pisanja teksta jest objasniti stručnim članovima porote i nestručnim promatračima namjere i način razmišljanja prilikom projektiranja.

Opseg natječajnog zahvata jesu tri velike gradske cjeline: Kaptol, Dolac i Vlaška ulica. Povod raspisa natječaja jest prepoznavanje konačnih vrijednosti provedenih regulacija u 19. stoljeću u povijesnom gradskom predjelu Kaptola. Zbog provedenih rušenja Kaptolski je trg „... prema svim stranama otvoren. Crkva stoji kao koristnostna građevina odijeljena od svoje okoline na jednoj strani. Bez priprave nalazimo se iznenada pred ovom građevinom. Bez razloga strši iz zemlje. ...Ona dva pokrajnja tornja stare utvrde pred crkvom stoje bez ikakvog saveza. Čovjek uopće ne shvaća njihovu egzistenciju. S obje strane crkve otvaraju se duboke udubine od crkvenog dvorišta. ...Prema Jelačićevom trgu zievajući otvor gruba je pogriješka sa gledišta elementarnih pojmova o izgradnji gradova. Pogled na vatrobране zidove kuća na Jelačićevom trgu odvratna je. ...U sredini ovog vježbališta stoji jadro djelujući stup Marijin, koji se teško bori sa opustjelosću trga”.²⁶ Detaljna analiza postojećeg stanja završava krajnje negativnom ocjenom da je Kaptolski trg „...primjer pogrešne slike grada tako, da se poučniji teško zamisliti dade”.²⁷

Dosadašnja regulatorna rušenja potpuno su izmijenila ambijentalne i povijesne vrijednosti gradskog predjela Kaptola. U analitičkom prikazu vrlo su precizno izložena moderna teoretska shvaćanja koja se temeljito razlikuju od historicističkih shvaćanja gradogradnje. Indirektno se polemizira s historicističkim koncepcijama gradogradnje gdje je naglašen inženjerski pristup regulacijama. Glavna je značajka određeno dvodimenzionalno promišljanje grada kao organizirane komunalno-infrastrukturne i pravnovlasničke mreže za pravilnu izgradnju gradskih blokova i djelotvorno odvijanje gradskog prometa. Visina buduće izgradnje bila je propisana građevnim redom. Arhitekt Viktor Kovačić unosi u gradogradnju izrazito arhitektonski pristup koji grad doživljava kao trodimenzionalnu i složenu umjetničku tvorevinu. Umjetnička gradogradnja ne zasniva se na proizvoljnim razmišljanjima arhitekata, već polazi od komunalnih, prometnih i vlasničkih zahtjeva, ali istodobno želi postići ujedinjenje s umjetničkim, simboličkim i povijesnim vrijednostima. Prije stvaranja prijedloga regulatorne osnove potrebno je proučiti *genius loci* odnosno topografiju, tradiciju, običaje, ekonomske i

²⁴ Sličnu je zamisao imao i kanonik Ljudevit Ivancan.

²⁵ KOVAČIĆ, 1908.a: 1-8, op. cit. „Mnogo toga u osnovama može se također samo shvatiti dodatkom k izvješću, koje tumači, kakav je bio poredak misli kod sastava. Nastrojenja, koja se imaju zamišljati stanovitih građevnih grupa postići, namjere o projektiranim učincima mogu samo na taj način kod drugih do izražaja doći.”

²⁶ KOVAČIĆ, 1908.a: 1-8, op. cit.

²⁷ KOVAČIĆ, 1908.a: 1-8, op. cit.

pravne prilike pojedinoga grada ili predjela.²⁸ Posebnu pozornost treba obratiti na povijesne i umjetničke vrijednosti zgrada, ulica i trgova, koje međusobnim odnosima čine ambijentalnu vrijednost. Visine i volumeni zgrada stvaraju zajedno vertikalni gradski obris kao jedan od važnih elemenata ambijentalne vrijednosti grada. Od uglednog arhitekta Karla Henricija preuzeto je razmišljanje o važnosti psihološkog dojma u gradogradnji, koji umjetnički i povijesni spomenici zajedno s ambijentalnom vrijednošću okoline proizvode na promatrača.²⁹

U natjecajnom je projektu arhitekt Viktor Kovačić želio donekle uspostaviti nestale ambijentalne vrijednosti predlažući uokvirenje prostora Kaptolskog trga izgradnjom pojedinačnih zgrada ili čitavih gradskih blokova. Umjetnički pristup gradogradnji maksimalno je naglašen u regulaciji gradskih trgova. Osnovna sakralna namjena Kaptolskog trga jest održavanje reprezentativnih crkvenih svečanosti. Čitav kompleks prostora trga, obrambene tvrde, katedrale i nadbiskupskog dvora ima veliku vrijednost u povijesti grada, crkvene institucije i naroda. Pomnim umjetničkim promišljanjem i povezivanjem sakralne namjene i povijesnih vrijednosti postiže se simbolička vrijednost arhitektonske kompozicije

²⁸ KOVAČIĆ, 1908.a: 1-8, op. cit. „Ovo držim tim nuždijim, što sam..., kod sastava moga projekta imao pred očima genia loci obzirom na povijest i položaj mjesta. U tom pogledu nije ništa preneznatno, da postane predmetom pažnje. Takovi tragovi modernomu su graditelju gradova kod njegovog rada, koji se ne sastoji u bezobzirnom ruse-nju i rezanju, već u prilagodavanju na tradiciju, običaje, ispunjenje ciljeva, terrain i ekonomske prilike, prava predpostavka kod rješavanja zadaca.”

²⁹ KOVAČIĆ, 1908.a: 1-8. „Moje misli glede 'korekture orisane situacije' rado bi sa važnim riečima graditelja gradova K. Henricija popratio: Obrazovne umjetnosti moraju i hoće sigurno istinite biti, mogu prema okolnostima također zadatak imati, da potresu covjeka, općenito ga moraju ipak razveseliti i ljubezno susretati. Tome ali protuslovi, ako umjetninu onako posve slobodno i nezasjenjeno postavimo, da smo prisiljeni neprestano je gledati, tome protuslovi moderna težnja za izolacijom, kojom se stari spomenici njihove okoline u kojoj su odrasli lišavaju i postavljaju na sred velikih trgova. Tíme im oduzimamo na njihovom utisku i pravimo ih hladnima u njihovoj pojavi, ako ih tako gole postavimo. Sveto i uzvišeno čini nam se profanacijom, ako se pogledima i dodiru hotimično ruglu izvrgava. I posve bezobzira na takova osjećanja duševnih čuvstava, podaje oku cutilno povećani užitak, povećaje slikovni čar, ako se između gledaoca i gledanog objekta nešto umetne, što prosjecanje dugo položenih linija ili djelomično sakrivenih većih površina uzrokuje. Usljed toga pobudjuje se fantazija na neku vrst kombinacionog djelovanja, a to zadovoljuje kod gledanja. Slikaru stoje na raspolaganje kod takovih finoca sva moguća sredstva stafaže, arhitekt ih mora dostići grupiranjem gradjevnihi masa. Graditelj gradova pako mora u svom planu poskrbiti se za to, da se ovi utisci pomocu konstelacije gradjevnihi kompleksa izazovu.”

³⁰ KOVAČIĆ, 1908.a: 1-8. „Ovaj poredak mogao bi po obliku i sadržaju biti neprispodobiv, a tiče se povijesti naroda i crkve. Nigdje ne bi mogao nastati ni kod Francuza, ni kod Njemaca, ni kod Engleza, već jedino radi svoje teme kod Hrvata. Mjesto, koje danas u duši naroda jedva živi, moglo bi za nj postati svetinjom.”

Kaptolskog trga, koja je nužno utemeljena u nacionalnom. Postizanjem simboličke vrijednosti u regulaciji Kaptolskog trga, željelo se potaknuti domoljubne osjećaje.³⁰ Razdoblje od prihvaćanja natjecajnog projekta do izrade detaljnih regulatornih osnova i izvedbenih arhitektonskih projekata izrazito je dugotrajno, pa bi započetu prigradnju uz jugozapadnu kulu Nebojan trebalo zaustaviti i konzervirati. Osnovna razlika između gradogradnje i arhitekture jest u vremenu potrebnom za ostvarenje zamisli. Bez obzira na složenost programa i velicinu zgrade arhitektura je ipak kratkotrajna djelatnost. Arhitekt Viktor Kovačić dijeli mišljenje prof. dr. Izidora Kršnjavoga da regulatorne osnove u gradogradnji sadrže elemente dugoročnog planiranja budućeg razvoja grada.

U gradogradnji važno je izvesti uređenje prometnica, građevinskog zemljišta, odrediti volumene buduće izgradnje, a arhitektonsko projektiranje pojedinih zgrada može se postupno odvijati u dužem razdoblju. Različite generacije arhitekata mogu u regulatornom osnovom osmišljenu gradsku matricu unositi vrlo različita arhitektonska ostvarenja stvarajući višeslojne gradske predjele.

REGULACIJA KAPTOLSKOG TRGA

PLANNING KAPTOL SQUARE

U dvije predložene varijante za regulaciju Kaptolskog trga s kulom Severnik, katedralom, kulom Nebojan i (nad)biskupskim dvorom Viktor Kovačić maksimalno poštuje postavljene zahtjeve iz natjecajnog programa. Prolaz električnog tramvaja poprijeko Kaptolskog trga u smjeru sjever-jug u potpunosti je u skladu sa zamislima gradskoga građevnog ureda. Zajednička značajka u obje varijante jest predlaganje regulatornih linija i volumena buduće izgradnje, kojima se željela uspostaviti prijašnja podjela prostora i određivanje stranica trga.

U prvoj varijanti, pod nazivom „Atrium ecclesiae forum populi” (sl. 4 i 6), na zapadnoj strani trga postuje se povijesna regulatorna linija i zadržavaju se postojeće zgrade prema zahtjevima natjecajnog programa. Na sjevernoj strani trga nalazi se novogradnja prizemne čekaonice tramvaja s grupom niskog drveća, koja ne onemogućava pogled na sjever prema Medvednici. Glavna je intervencija na istočnoj i južnoj strani trga. U arhitektonskoj kompoziciji Viktor Kovačić odustao je od primjene historicističke faksimilne obnove srušene Bakačeve kule ili romantične restauracije stilski usklađene s obnovljenom katedralom, već se odlučio za radikalniju i inovativniju modernističku rekonstrukciju novom izgradnjom. Na istočnoj strani trga, uz kule Severnik i Nebojan, regulacijom su predviđene simetrične no-

SL. 2. VIKTOR KOVAČIĆ: VANJSKI POGLED SA SJEVEROZAPADA NA ZAPADNE UTVRĐENE ZIDINE BEZ BAKAČEVE KULE, KAPTOLSKI TRG, POSLIJE 1906.
FIG. 2 VIKTOR KOVAČIĆ: VIEW OF THE WESTERN FORTIFICATIONS WITHOUT THE BAKAČ TOWER FROM NORTHWEST, KAPTOL SQUARE, AFTER 1906

SL. 3. VIKTOR KOVAČIĆ: VANJSKI POGLED SA JUGOZAPADA NA ZAPADNE UTVRĐNE ZIDINE SA BAKAČEVOM KULOM, KAPTOLSKI TRG, POSLIJE 1906.

FIG. 3 VIKTOR KOVAČIĆ: VIEW OF THE WESTERN FORTIFICATIONS WITH THE BAKAČ TOWER FROM SOUTHWEST, KAPTOL SQUARE, AFTER 1906

vogradnje koje su spojene otvorenim trijemom sa sedam polja.

Primjenom otvorenoga trijema ponovno se postigla prijašnja podjela namjene i prostora na zapadni javni gradski trg *forum populi* i na istočno sakralno dvorište (atrij) *atrium ecclesiae* oko katedrale, koja je postojala sve do rušenja zapadnoga obrambenog bedema. Na *forum populi* mogli bi se održavati tjedni javni tržni sajmovi, bez ikakva ometanja sakralnih službi u *atrium ecclesiae* i katedrali. Pod atrija između otvorenoga trijema i katedrale bio bi popločen kamenim pločama nepravilnog oblika, što je potpuno u skladu s natječajnim programom. Duž sjevernoga obrambenog bedema, od kule Severnik do srednje sjeverne kule, predviđena je novogradnja s prizemljem i dva kata za kaptolsku biblioteku, arhiv i riznicu. Volumen i oblikovanje ulaza u arhitektonskoj kompoziciji zgrade riješeno je postupkom kolaža jer je prenesen i postavljen prilikom obnove svojedobno rastavljen povijesni portal katedrale.

Na sjevernom obrambenom bedemu između srednje sjeverne kule i sjeveroistočne kule predviđene su arkade s lučnim otvorima radi povezivanja prostora katedralnog dvorišta i parka. Južna strana trga, na spoju sa Bakačevom ulicom, bila bi zatvorena novom jednokatnom zgradom dveri u smjeru zapad-istok, vjerojatno na mjestu nekadašnjih srušenih južnih kaptolskih gradskih vrata. Zgrada dveri s dva prostrana lučna prolaza imala je tehničku namjenu svladavanja postojeće visinske razlike između Kaptolskog trga i Bakačeve kule. Zapadnim je prolazom prolazila precizno visinski proračunata rampa za uspon električnog tramvaja. U istočnom prolazu nalazilo se monumentalno stubište. Između prolaza bila je kapela sv. Jurja, u koju se ulazilo s trga. U dverima iznad prolaza bila je predviđena galerija za nadbiskupa, s velikim otvorima na sjevernom pročelju za potrebe održavanja reprezentativnih crkvenih svečanosti na trgu. U jugoistočnom uglu Kaptolskog trga ispred dveri točno u osi istočnog prolaza sa stubištem, predviđena je konjanička skulptura Nikole Zrinskoga na postamentu.

Druga varijanta, pod nazivom „Narodna ideja” (sl. 5 i 7), istovjetno dijeli prostor na trg i dvorište, ali se razlikuje u koncepciji i arhitektonskoj kompoziciji novogradnje između obrambenih kula. Zadržane su obje prigradnje, ali je umjesto trijema u sredini predviđena valjkasta kula polukružne osnove kao mauzolej za narodne mučenike Petra Zrinskoga i Frana Krstu Frankopana. Sjeverno i južno od kule predviđena su tri otvora s pojednostavljenim siljastim lukovima. Ulaz u mauzolej predviđen je iz crkvenog atrija. Kaptolski je trg, s obrambenim bedemima i kulama, katedralom i (nad)biskupskim dvorom, zbog neprekidnog

zbivanja značajnih političkih, kulturnih i vjerskih događaja izuzetno mjesto u nacionalnoj povijesti. Povijesno značenje, s neprekinutim podsjećanjem na obrambene razloge nastanka (nad)biskupskog kompleksa, idealan je okvir za podizanje konjaničke skulpture Nikole Zrinskoga te mauzoleja Petra Zrinskoga i Frana Krste Frankopana. Odabrana trojica hrvatskih velikaša odavno su iz stvarnih povijesnih zbivanja prešla u usmeni i pismeni kolektivni nacionalni mit, gdje je Nikola Zrinski opisan kao hrvatski borac za kršćanske vrijednosti u doba turskih osvajanja, a Petar Zrinski i Fran Krsto Frankopan narodni su mučenici u borbi za ostvarivanje hrvatskih prava.

Povezivanje složene povjesnosti kompleksa (nad)biskupske tvrđe s domoljubno zamišljenim mauzolejem i konjaničkom skulpturom povijesnih osoba s mitskom aureolom trebalo je stvoriti regulatornu, arhitektonsku i skulpturalnu kompoziciju visoko simboličkog značenja koje je istodobno nacionalno i internacionalno. Nacionalno je simboličko značenje sadržajem utemeljeno u povijesti kompleksa (nad)biskupske tvrđe, Zagreba i Hrvatske. Internacionalno simboličko značenje ostvareno je regulatornom i arhitektonskom kompozicijom, gdje je nacionalni sadržaj izražen eklektičnim spajanjem klasicističke paradigme i subjektivno izmijenjenih arhitektonskih elemenata akademske memorije. Primjena klasicističke paradigme i akademske arhitektonske memorije osnovna je razlika prema suvremenoj mađarskoj arhitekturi, koja je željela stvoriti nacionalni arhitektonski stil na osnovi proučavanja narodnog ornamenta na predmetima pronađenim pri arheološkim istraživanjima i etnografskim proučavanjima mađarske narodne umjetnosti.

REGULACIJA DOLCA

PLANNING DOLAC AREA

U razmišljanju o regulaciji staroga gradskog predjela Dolca – omeđena sa sjevera Skalinском – Opatovinom – Kaptolskim trgom, na istoku Bakačevom ulicom, na jugu Ulicom Pod zidom i na zapadu Ulicom Potok (danas: I. Tkalčića) – osnovni problem nije bilo donošenje odluke o nužnosti potrebnih rušenja jer je vjerojatno već davno postignuta suglasnost Gradskog poglavarstva i zastupstva. Problem je bio kako odrediti što je sve potrebno srušiti i kakvu novu izgradnju predložiti. Nakon dovršenja izgradnje sjeverne strane Jelčićeva trga glavni je problem postalo uređenje Ulice Pod zidom, gdje je regulacija proizišla iz određivanja visinskih razina križanja ulica Potok (danas: I. Tkalčića) – Krvavi most (128,34) do središnjeg trokrižja Potok (danas: I. Tkalčić – Splavnica – Pod zidom (127,09), sve do spoja Ul. Pod zidom – Bakačeva ulica (128,50).

Arhitekt Viktor Kovacic smatrao je ključnom visinsku razinu središnjeg trokrižja Potok – Splavnica – Pod zidom (127,09). Postavlja se pitanje: zašto je upravo visinska razina trokrižja važna za čitavu regulaciju? Prvo, na zapadnoj strani Splavnice postoji izgrađena zgrada Pongratz (1885.-1886.; Jelacicev trg 3 / Splavnica), a na istočnoj strani zgrada Popović (1906.-1907.; Jelacicev trg 4 / Splavnica). U obje zgrade visinska je razina prizemlja od 124,35 određena razinom prizemlja sjeverne strane Jelaciceva trga. Visinska razlika od Jelaciceva trga do Ulice Pod zidom riješena je laganim usponom kolnog dijela i obostranim pješačkim stubištima u Splavnici. Istočno od trokrižja sa Splavnicom prve tri parcele u Ulici Pod zidom sa zgradama Popović (Jelacicev trg 4), Rado (Jelacicev trg 5), Gavella (Jelacicev trg 6) zadržane su na visinskoj razini trokrižja i regulacijska je linija paralelna s regulacijskom linijom sjeverne strane Jelaciceva trga. Na četvrtoj parceli sa zgradom Kolmar (Jelacicev trg 7) predloženo je dijagonalno uspinjanje prema sjeveroistoku Ulice Pod zidom do visinske razine od 128,50 i spoja s Bakačevom ulicom.

Dijagonala je izabrana zbog najmanjeg postotka uspona i otvaranja novoga perspektivnog pogleda na (nad)biskupsku tvrđu i katedralu. Lom južne regulatorne linije Ulice Pod zidom pridonosi slikovitosti poteza uličnog pročelja. Važan razlog je prometno povezivanje s novopredloženom regulacijom Vlaške ulice. U regulaciji sjeveroistočnog ugla gradskog bloka, omeđenoga Splavnicom – Pod zidom – Bakačevom ulicom – sjevernom stranom Jelaciceva trga, odabrano je radikalno rušenje postojećih zgrada radi ispravljanja regulatorne linije i proširenja Ulice Pod zidom. Zapadna strana Bakačeve ulice nastavlja regulatornu liniju postojeće uglovne zgrade Baumgartner-Waserthal (1882.; Jelacicev trg 8 / Bakačeva ul.). Sjeverno od Ulice Pod zidom stvara istočni blok, omeđen Dolcem – južnom stranom Kaptolskog trga – Bakačevom ulicom – Pod zidom. Južna i istočna strana bloka uglavnom poštuju postojeću regulatornu uličnu liniju, dok su zapadna i sjeverna novopredložene strane. Postojeća središnja ulična mreža sa zgradama Dolca predviđena je za rušenje zbog užasnih higijenskih uvjeta i predložena je izgradnja velikog kompleksa tržnog trijema.

Sjeverna središnja, novoosnovana Ulica Dolca nalazi se u produžetku uzdužne osi župne crkve sv. Marije i zadržana je na visini od 133,0 m n.m. Za kolno povezivanje ulica Pod zidom (127,09) i Dolca (133,0) predviđena su zapad-

no i istočno od novoga tržnog trijema dva kolna natkrivena provoza u smjeru sjever-jug. Oba provoza imaju polukružne lukove i bačvasti svod. Zapadni provoz prolazi točno po sredini cistercijskog samostana.³¹ U nacrtu je predviđeno njegovo rušenje, ali je u tekstualnom obrazloženju ostavljena i mogućnost prenamjene. U sjevernoj regulacijskoj liniji Ulice Potok (danas: I. Tkalčica) prisutno je podsjećanje na uglovnu valjkastu kulu samostana. U zapadnom dijelu Dolca posebna je pozornost posvećena crkvi sv. Marije. U osmišljavanju regulacije visoko je vrednovano zapadno ulazno pročelje i istočno pročelje sa svetištem i zvonikom. Uza sjeverno i južno pročelje predviđena su javna stubišta za svladavanje visinske razlike od Ulice Potok (128,54) do središnje Ulice Dolca (133,0).

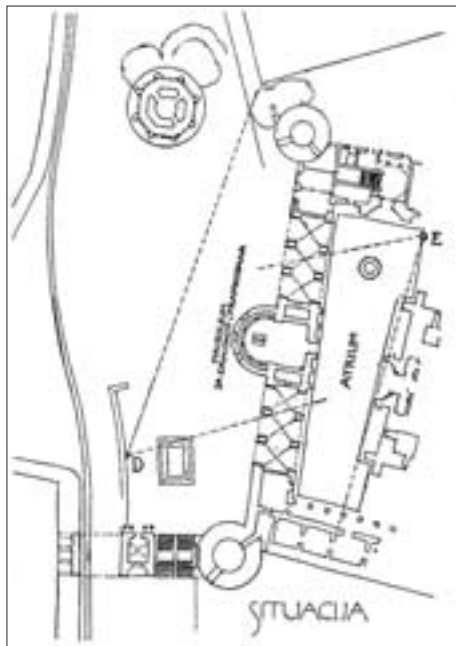
U tekstu je upozoreno Gradsko poglavarstvo da bi nove stambene zgrade u sjevernom i južnom gradskom bloku, neposredno u blizini crkve sv. Marije, trebali projektirati arhitekti jake umjetničke osobnosti, a ne obični građevni poduzetnici. Oko istočnog pročelja crkve sa svetištem i zvonikom projektiran je nepravilan gradski trg umjerene veličine. Sjeverna regulatorna linija novoga trga poštuje postojeću parcelaciju i izgradnju, dok je južna regulatorna linija potpuno nova. U jugozapadnom uglu trga, između župne crkve sv. Marije i novog bloka, predviđen je javni zdenac.

Pri reguliranju sjeverne granice natjecajnog zahvata Krvavi most – Skalinska ul. – južni dio Opatovine minimalno se tehnički interveniralo, pa je u potpunosti sačuvana zemljišna parcelacija i postojeća izgradnja. Istodobno je

SL. 4. VIKTOR KOVAČIĆ: NATJEČAJNI PROJEKT REGULACIJE KAPTOLA I OKOLICE: I. ALTERNATIVA 'ATRIUM ECCLESIAE FORUM POPULI': SITUACIJA JELACICEVOG TRGA, DOLCA, KAPTOLSKOG TRGA, GRADSKOG BLOKA BAKAČEVA – ISTOČNA STRANA JELACICEVOG TRGA – JURISICEVA ULICA – KURELČEVA ULICA – NOVA VLASKA ULICA, 1908.

FIG. 4 VIKTOR KOVAČIĆ: COMPETITION ENTRY FOR PLANNING KAPTOL AND ITS SURROUNDING AREA: I. ALTERNATIVE 'ATRIUM ECCLESIAE FORUM POPULI': LAYOUT PLAN OF JELACIC SQUARE, DOLCA, KAPTOL SQUARE, URBAN BLOCK ENCLOSED BY BAKACEVA ST. – EASTERN SIDE OF JELACIC SQUARE – JURISICEVA ST. – KURELCEVA ST. – NOVA VLASKA ST., 1908

31 Zgrada Dolca br. 2: a) cistercijski samostan, vidi: KOVAČIĆ (1908.a), SZABO (1911.); b) zgrada protonatora Jurja Plemića, vidi: LASZOWSKI, 1925.; DOBRONIC, 1988. i 1991.a; BEDENKO, 1995.

SL. 5. VIKTOR KOVAČIĆ: NATJEČAJNI PROJEKT REGULACIJE KAPTOLA I OKOLICE: II. ALTERNATIVA 'NARODNA IDEJA': TLOCRT TRIJEMA SA MAUZOLEJEM I ATRIJEM (OZNAČENI PERSPEKTIVNI POGLEDI D I E), 1908.

FIG. 5 VIKTOR KOVAČIĆ: COMPETITION ENTRY FOR PLANNING KAPTOL AND ITS SURROUNDING AREA: II. ALTERNATIVE 'NATIONAL IDEA': PLAN OF THE PORTICO WITH A MAUSOLEUM AND AN ATRIUM (MARKED PERSPECTIVE VIEWS D AND E), 1908

primijenjen regulatorni princip postupnog pojačavanja pješačke vizure na katedralu, gdje „...jedan dojam podiže drugi, pa djeluje ne kao momentani efekat prolaznoga praska već kao sveudilj rastući akord”.³² Prvi se put zvonici katedrale vide iz Duge ulice nakon pogleda prema istoku kroz Ulicu Krvavi most. Drugi se put zvonici vide penjući se iz Ulice Potok kroz Skalinsku ulicu prema Opatovini. Postojeća zgrada na Opatovini, u osi Skalinske ulice, morala bi ostati prizemnica da ne zakloni pogled na katedralu. Skalinska ulica nije linearno produžena na istok prema Kaptolskom trgu, već je namjerno ostavljena Opatovina sa zavojem da bi se nastavilo pojačavanje pogleda na katedralu.

REGULACIJA VLAŠKE ULICE

PLANNING VLAŠKA STREET

Osnovni regulatorni principi pri uređenju gradskog predjela između Vlaske ulice na sjeveru i Jurišićeve ulice na jugu bilo je čuvanje najboljega pogleda grada Zagreba na istočno pročelje (nad)biskupske tvrde i kor katedrale sv. Stjepana. U regulaciji trebalo je riješiti i vrlo složene prometne zahtjeve. Uz glavni prometni pravac smjerom istok-zapad iz Vlaske ul. – Draškovićeve ul. – Jurišićeve ul. – južna strana Jelačićeva trga prema Llici, željelo se otvoriti pomoćni prometni pravac iz Vlaske – Bakačeve – istočne strane Jelačićeva trga prema Llici. Istodobno je bilo važno postići pješački spoj Vlaske ulice i Jelačićeva trga. Regulacija Vlaske ulice zamišljena je rušenjem svih postojećih kuća na sjevernoj uličnoj strani i pomicanjem novoga uličnog pravca prema sjeveru, neposredno uz nepravilnu krivudavu liniju ogradnog zida nadbiskupskog vrta.

Između Kurelčeve ulice na zapadu, Vlaske ulice na sjeveru i Palmotićeve ulice na istoku predviđen je novi trg pravokutnog oblika i veličine poput Markova trga na Gornjem gradu. Sjeverna strana trga omeđena je nadbiskupskim vrtom, a u jednoj udubini predviđen je javni gradski zdenac. Na zapadnom dijelu trga predviđena je zgrada javne pučke knjižnice umjerene visine, koja ne bi zaklanjala perspektivne poglede na katedralu i nadbiskupski dvor. Iz Kurelčeve ulice otvara se perspektivni pogled na srednju istočnu kulu biskupske tvrde.

Zapadno od novoga trga stvoren je velik gradski blok s Vlaškom ulicom na sjeveru, Bakačevom ulicom i Jelačičevim trgom na zapadu, Jurišičevom ulicom na jugu, Kurelčevom ulicom na istoku. Na zapadnoj strani novoga trga počinje središnja pješačka ulica kroz novi gradski blok, koja izlazi na istočnoj strani Jelačićeva trga. U središtu bloka predviđen je *bazar* s dućanima i javnim zdencom u obliku pravokutnika s odsječenim uglovima. Sjeverni dio bloka iznad središnje pješačke ulice predviđen je za

trgovačku namjenu. Na sjevernoj strani *bazara* predviđeno je otvaranje pješačke ulice u smjeru sjever-jug prema Vlaškoj ulici, niz koju se otvara perspektivni pogled na srednju južnu kulu biskupske tvrde. Na istočnoj strani Jelačićeva trga, sjeverno od uglovne zgrade Feller (Jelačićev trg / Jurišićeva 1-1a), svojedobno je bilo izvrsno mjesto za smještaj gradske vijećnice, ali je prilika propuštena zbog neodlučnosti gradskoga građevnog ureda.³³

PREDAVANJE CORNELIUSA GURLITTA

LECTURE GIVEN BY CORNELIUS GURLITT

Nakon proglašenja rezultata natječaja, sljedeći je dan prof. dr. Cornelius Gurlitt u velikoj dvorani gradske vijećnice održao predavanje o „Osnivanju gradova”.³⁴ Predavanje je bilo danima medijski najavljivano, a Klub hrvatskih arhitekata objavio je naknadno, u veljači 1909., malu knjižicu s tekstom predavanja na njemačkom jeziku.³⁵ Zanimljivo je objašnjenje razloga koji su prof. dr. Corneliusa Gurlitta naveli na sudjelovanje u ocjenjivačkoj poroti. Osnovni je razlog zahtjevnost natjecajnog programa u kojem su se međusobno isprepletali gradogradnja i zaštita spomenika. U gradogradnji bitna je primjena tri osnovna principa: racionalnost svih zamisli i postupaka u reguliranju i građenju, pomnjivo čuvanje postojećih starih zgrada i svaka nova zgrada mora biti jasno naglašena novina. U regulatornim osnovama svakako bi trebalo izbjegavati spajanje staroga i novoga, koje najčešće može prouzročiti uništavanje povijesnih elemenata gradskih predjela.

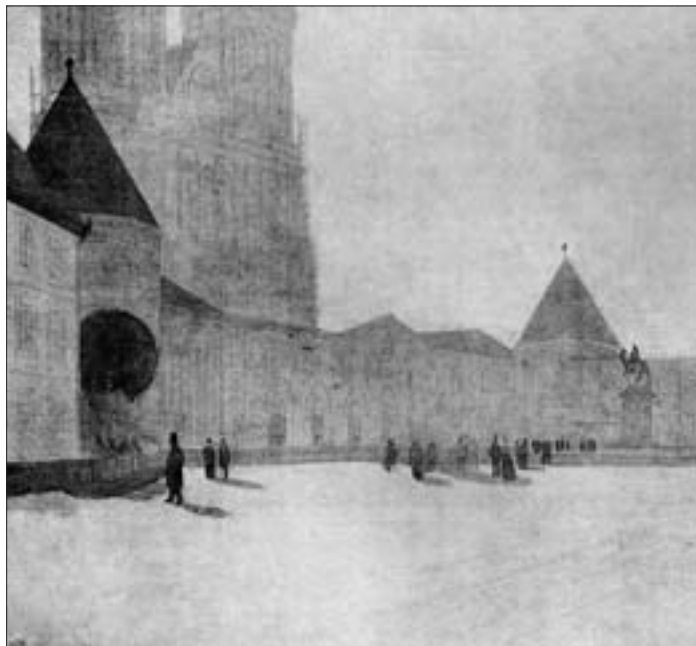
U Zagrebu pokraj župne crkve sv. Marije postoji skromna zgrada cistercijskog samostana, koja možda nema umjetničke vrijednosti, ali vrijednošću starosti snažno pridonosi ambijentalnoj vrijednosti citavog predjela Dolca. Reguliranje i projektiranje u povijesnim gradskim dijelovima Gornjega grada, Dolca i Kaptola jedan je od najtežih arhitektonskih zadataka jer se u svakoj prilici mora osobni arhitektonski izraz podrediti povijesnim i ambijentalnim vrijednostima gradske cjeline. U zaštiti spomenika primjenom svih zakonskih sredstava treba sačuvati od rušenja ili osuvremenjivanja sve postojeće zgrade zbog vrijednosti starosti i povijesti. U restauriranju povijesnih i umjetničkih spomenika osnovni je princip pomno promišljanje i podređivanje

32 KOVAČIĆ, 1908.a: 1-8

33 Atr. Vjekoslav Bastl za Hoenigsberg & Deutsch, kuća Feller, 1905.-1906., Jurišićeva 1-1a / Jelačićev trg, 1928., pročelje potpuno demolirano

34 GURLITT, 1909: 1-16; GURLITT, 1968: 18-20; GURLITT, 1903: 1-22; *** 1909/1: 3; 1. listopada 1908. u 11 sati

35 *** 1908/31: 2; *** 1908/29: 3; *** 1908/32: 4; *** 1908/30: 3; *** 1908/24: 4; *** 1908/22: 2

suvremene intervencije kao najnovijega dodanog sloja na postojeci složeni sustav povijesno nastalih slojeva.

IZLOŽBA I KRITIČARI: ANTUN GUSTAV MATOŠ, ĐURO SZABO, ANTUN JIROUŠEK

**EXHIBITION AND CRITICS:
ANTUN GUSTAV MATOŠ, ĐURO SZABO,
ANTUN JIROUŠEK**

Gradsko poglavarstvo povjerilo je Klubu hrvatskih arhitekata organiziranje izložbe natječajnih radova u Umjetničkom paviljonu od 4. do 18. listopada, koja je zbog velikog posjeta produžena sve do 25. listopada.³⁶ Ban Pavao barun Rauch posjetio je početkom mjeseca izložbu, gdje su ga dočekali članovi Kluba hrvatskih arhitekata.³⁷ Izložba je bila dobro prikazana u dnevnim novinama.

Arhitekt Viktor Kovačić vrlo je vješto upotrijebio izuzetno rijetku priliku u Hrvatskoj arhitekturi pa je veoma opširno u nastavcima objavio tekstualno obrazloženje natječajnog projekta u dnevnim novinama „Agramer Zeitung” i „Hrvatstvo”.³⁸ Na prijedlog prof. dr. Corneliusa Gurlitta, sredinom studenoga 1908.

ugledni je berlinski stručni časopis „Der Stadtebau” pozvao arhitekta Viktora Kovačića da objavi natječajni projekt.³⁹ Ciklus javnog predstavljanja natječajnog projekta završio je u prosincu 1908., kada je arhitekt Viktor Kovačić u nedjeljnom dodatku dnevnih novina „Obzor ilustrovani” ponovno objavio sažetak natječajnog teksta, gdje su prvi put opširno objavljene stare fotografije Kaptolskog trga, situacije i perspektivni pogledi natječajnog rada.⁴⁰

Istodobno je objavljen članak Dušana Plavšića, koji se u kritici provedenih regulatornih intervencija i zaštiti spomenika na Kaptolu posljednjih 30 godina u razdoblju historicizma uglavnom nastavlja na prethodne polemiske rasprave.⁴¹ Novost je iznošenje pragmatičnog prijedloga s redoslijedom postupaka u budućoj izradi regulatornih osnova. Prvonagrađeni arhitekt trebao bi izraditi i objasniti provedbeni program. Posebni odbor, sastavljen od pozvanih nezavisnih stručnjaka, raspravio bi ga i nakon prihvatanja gradski bi građevni ured izradio detaljne regulatorne osnove. Dušan Plavšić upozorava na nužnost suradnje i nadzora autora natječajnog projekta i provedbenog programa nad čitavim procesom izrade i provedbe detaljnih regulatornih osnova. Ako bi se gradska općina odlučila za prekid suradnje s autorom i sve bi se povjerilo gradskom građevnom uredu, konačni rezultat sigurno ne bi bio zadovoljavajući po kvaliteti.

Antun Gustav Matoš, Đuro Szabo i Antun Jiroušek objavili su opširne kritičke tekstove u dnevnim novinama o izložbi natječajnih projekata. Kritički postupak Antuna Gustava Ma-

SL. 6. VIKTOR KOVAČIĆ: NATJEČAJNI PROJEKT REGULACIJE KAPTOLA I OKOLICE: I. ALTERNATIVA 'ATRIUM ECCLESIAE FORUM POPULI': PERSPEKTIVNI POGLED SA SJEVEROZAPADA NA TRIJEM, 1908.

FIG. 6 VIKTOR KOVAČIĆ: COMPETITION ENTRY FOR PLANNING KAPTOL AND ITS SURROUNDING AREA: I. ALTERNATIVE 'ATRIUM ECCLESIAE FORUM POPULI': PERSPECTIVE VIEW OF THE PORCH FROM NORTHWEST, 1908

SL. 7. VIKTOR KOVAČIĆ: NATJEČAJNI PROJEKT REGULACIJE KAPTOLA I OKOLICE: II. ALTERNATIVA 'NARODNA IDEJA': PERSPEKTIVNI POGLED SA SJEVEROISTOKA NA PANTEON IZ ATRIJA (IZ TOČKE E), 1908.

FIG. 7 VIKTOR KOVAČIĆ: COMPETITION ENTRY FOR PLANNING KAPTOL AND ITS SURROUNDING AREA: II. ALTERNATIVE 'NATIONAL IDEA': PERSPECTIVE VIEW OF THE PANTEON FROM THE ATRIUM (FROM POINT E), 1908

36 *** 1908/33: 4; *** 1908/34: 4; *** 1908/35: 3; *** 1908/36: 6

37 *** 1908/37: 6; *** 1908/38: 2

38 KOVAČIĆ, 1908.c: 1 + KOVAČIĆ, 1908.d: 1-2; KOVAČIĆ, 1908.e: 5-6; KOVAČIĆ, 1908.f: 5-6; KOVAČIĆ, 1908.a: 1-8

39 *** 1908/39: 2; *** 1908/40: 3; *** 1908/41: 4. Nažalost, regulatorni projekt nije nikad objavljen.

40 KOVAČIĆ, 1908.b: 17-26

41 D. P., 1908: 27-32

toša izrazito je elitističan jer prikazuje samo umjetnički portret prvonagrađenog arhitekta Viktora Kovačića, a umjesto iscrpljujućih opisa natječajnog projekta čitatelja upućuje „...na izložbu u Umjetničkom paviljonu, pored koje (bi) i najbolji štampani opis tih sjajnih osnova bio dugačak, suh i dosadan, a možda i taman”.⁴² U tekstu se uglavnom promišljaju međusobni odnosi unutar začaranoga trokuta hrvatska kultura – zagrebačka arhitektura – arhitekt Viktor Kovačić. Antun Gustav Matoš ponavlja često isticano razmišljanje o značenju umjetnosti za stvaranje nacionalne kulture, koja će biti to više nacionalna što će sve više biti europska. Hrvatska kultura nije proistekla iz masovnosti, već je posljedica elitističkog djelovanja vrlo malenog broja europskih naobraženih i talentiranih umjetnika. Arhitekt Viktor Kovačić vrlo teško profesionalno djeluje u zagrebačkim prilikama iako je umjetnik prvoklasne europske naobrazbe i umjetničkog talenta s istancanim osjećajem za graditeljsku baštinu kao sastavnim dijelom povijesti i sadašnjosti hrvatskog naroda.

Intelektualna zatvorenost kulturnih prilika prikazana je s izrazitim cinizmom. Maleni grad Zagreb može imati izrazito nemaran odnos prema umjetnosti jer obiluje kreativnim i talentiranim pojedincima poput susjednih velikih europskih gradova. Zato je potpuno nevažno što ne postoje uvjeti za umjetničko djelovanje. Umjetnici suvremenih europskih stajališta, jasnoga patriotskog i nacionalnog osjećaja, uglavnom teško mogu djelovati u zatvorenim zagrebačkim prilikama, gdje se arhitektura doživljavala samo pragmatično kao graditeljstvo, a ne kao umjetnička sastavnica hrvatske kulture. U tekstu je vrlo vješto primijenjena metoda provokacije najavom namjeravanog odlaska arhitekta Viktora Kovačića iz Zagreba zbog nemogućnosti umjetničkog djelovanja. Za hrvatsku kulturu mogli bi odlazak imao podjednako nesretne posljedice kao svojedobni odlazak slikara Vlahe Bukovca iz Zagreba. Idealizacija je dovršena naglašavanjem mogućeg ostanka u Zagrebu jedino zbog hrvatskog patriotizma.⁴³ Antun Gustav Matoš promovirao je arhitekta Viktora Kovačića u ravnopravnog člana izabrane umjetničke elite koja, usprkos popriličnom nerazumijevanju sredine, može hrvatsku kulturu učiniti prepoznatljivim i sastavnim dijelom europske kulture.

U prikazu izložbe Đuro Szabo spominje preostale autore natječajnih radova samo radi naglašavanja umjetničke karizme arhitekta Viktora Kovačića unutar suvremenih arhitektonskih zbivanja.⁴⁴ U natječajnim radovima ostalih natjecatelja usprkos ozbiljnosti uloženi napora na određeni se način osjeća sumnja u opravdanost raspisa anketnog natječaja i smislenost sudjelovanja. Viktor Kovačić je prvoklasan planer gradova, uvjeren i siguran

u potrebnost i izvedivost predložene regulatorne osnove. Predložena se rješenja odlikuju jasnoćom i uvjerljivošću u usporedbi s natječajnim projektima drugih talentiranih i školovanih natjecatelja. Unatoč jakom apologetičkom pristupu, u tekstu je ipak prisutna određena mjera racionalne analize. U alternativnom prijedlogu „Narodna ideja” s mauzolejem Petru Zrinskom i Franu Krsti Frankopanu, Đuro Szabo posebno je naglasio umjetničku zrelost i odvažnost, ali je iznio glavni prigovor. Ideja mauzoleja psihološki je suvišna jer bi na Kaptolskom trgu s kompleksom (nad)biškupske tvrde, katedrale i dvora trebalo primarno slaviti stvoritelja, a ne političke osobe iz hrvatske povijesti.

U racionalnom i uravnoteženom prikazu svih natječajnih radova Antun Jiroušek je raspis i rezultate natječaja ocijenio kao jasnu razdjelnicu nadolazeće smjene generacija u arhitekturi Zagreba.⁴⁵ Vodeća osobnost prve generacije akademskih arhitekata, Hermann Bollé je *magnum opus* zaokružio višegodišnjom obnovom zagrebačke katedrale. Pred domaćim i stranim stručnjacima snažno se potvrdila umjetnička nadarenost arhitekta Viktora Kovačića i druge akademske generacije, okupljene oko Kluba hrvatskih arhitekata. U objavljenom pratećem tekstu „Osnove za preuđezbu Kaptola i okolice u Zagrebu” pokazao je poznavanje suvremene europske literature i prilično rijetku sposobnost jasnoga teoretskog mišljenja te praktične primjene suvremenih europskih iskustava u hrvatskim uvjetima.

VIKTOR KOVAČIĆ: POVRATAK KLASICIZMU

VIKTOR KOVAČIĆ: BACK TO CLASSICISM

U složenom i proturječnom natječajnom projektu regulacije Kaptola i okolice (1908.) arhitekta Viktora Kovačića snažno su i jasno naznačene idejne razlike između historicizma i modernizma u gradogradnji, zaštiti spomenika i arhitekturi. U gradogradnji historicizam je u regulacijama povijesnih gradskih dijelova stvarao slikovit prizor i perspektivnu vizuru radikalnim regulatornim rušenjima, gdje su se umjetnički i povijesni spomenici oslobađali nastalog okruženja bez obzira na povijesnu ili ambijentalnu vrijednost. Predlagalo se stvaranje novih trgova i gradskih blokova koji su omogućavali cjelovito i statičko sagledavanje spomenika i prostora trga iz jedne per-

⁴² MATOŠ, 1908: 2, op. cit.

⁴³ Antun Gustav Matoš piše izrazito afirmativnu kritiku Viktora Kovačića, moglo bi se čak reci prepunu prijateljskog pretjerivanja jer rabi epitete poput: „dika naših domaćih graditelja”, „nada hrvatske moderne umjetnosti”, „umjetnik široke europske koncepcije”, „prvak moderne hrvatske kulture”.

⁴⁴ SZABO, 1908: 5-6

⁴⁵ JIROUŠEK, 1908.a: 1-2; JIROUŠEK, 1908.b: 1

spektivne točke. Nužne su posljedice bile poništavanje postojećeg međudnosa između spomenika i zatečenog gradskog okruženja. Sljedeća posljedica bila je mehaničko brisanje povijesno nastale višeslojnosti pojedinih gradskih predjela.

Počeci moderne u gradogradnji su polazili od temeljnih topografskih, komunalnih i prometnih zahtjeva, ali se željelo uključiti i umjetničke, simboličke i povijesne vrijednosti u proces regulacije. Naglaseno je neprekidno i složeno prilagođavanje zatečenom gradskom predjelu – i to nužnim čuvanjem različitih povijesnih i pomnim dodavanjem novih slojeva. Povijesnu slojevitost i međusobni odnos grada i spomenika moguće je sagledati tek iz neprekidno promjenljive pješačke vizure.

U zaštiti spomenika arhitekt Viktor Kovacic jasno uobličava određene teoretske elemente biološkog pristupa zaštiti spomenika. Prvi je put naglašena činjenica da stare zgrade bez posebne umjetničke vrijednosti – dugotrajnim i postupnim povezivanjem u cjelinu – mogu stvoriti gradsku kompoziciju visoke povijesne i ambijentalne vrijednosti. Svaka intervencija treba se pomnjivo prilagoditi ili suzdržano nadograditi na ambijentalnu vrijednost postojećih gradskih predjela. Zanimljivo je naglašavanje umjetničke vrijednosti povijesno nastalih vertikalnih obrisa pojedinih gradskih predjela. Opisani teoretski principi gradogradnje i zaštite spomenika u regulatornim su osnovama arhitekta Viktora Kovacica uglavnom izrazito ambivalentno primijenjeni u različitim dijelovima grada.

U historicizmu prva akademska generacija arhitekata na gradskom je predjelu Kaptola priznavala samo katedrali i (nad)biskupskom dvoru umjetničku vrijednost, a potpuno je negirala povijesnu, starosnu i ambijentalnu vrijednost srušenih sjevernih i južnih kaptolskih gradskih vrata, kaptolske vijecnice, Bakačeve kule s knjižnicom, preostalih bedema s kulama i okolnih kanoničkih kurija. Druga akademska generacija arhitekata i Viktor Kovacic na Kaptolu visoko ocjenjuju povijesnu vrijednost obrambenog bedema s kulama, koji zajedno s umjetničkom vrijednošću katedrale i (nad)biskupskog dvora čine cjelinu izrazite ambijentalne vrijednosti.

Sasvim je drukčiji pristup stambenim zgradama na Dolcu i u Vlaškoj ulici, kojima se ne priznaje povijesna, starosna i ambijentalna vrijednost, pa ih se predviđa za rušenje. Na Dolcu je sačuvana župna crkva sv. Marije i stambene zgrade na sjevernoj strani. Jugozapadno i istočno od novoga središnjeg tržnog trijema predložene su nove regulatorne linije, kojima se nastojalo u najvećoj mogućoj mjeri postaviti povijesno nastale ulične regulatorne linije. Predložene arhitektonske interpolacije u povijesne gradske dijelove mogu se

opisati kao nagovjestaj primjene metode rekonstrukcije novom izgradnjom. Srušene se zgrade zamjenjuju novom izgradnjom, uz precizno usklađivanje položaja i mjerila sa zatečenim povijesno nastalim međusobnim odnosima volumena zgrada i uličnog prostora.

Pri osmišljavanju i oblikovanju arhitektonske kompozicije Viktor Kovacic je primijenio rafiniranu projektantsku metodu zasnovanu na redukciji oblika eklektično odabranih arhitektonskih elemenata iz različitih razdoblja unutar klasicističke paradigme. U konačnici, rezultat je vrlo osebujna varijanta figuracije kasnog historicizma sa sažimanjem i oblikovnom neodređenošću kao glavnim značajkama. U historicizmu, eklektizam kao projektantska metoda proizlazi iz pozitivističkoga znanstvenog pristupa, a temelji se na postupcima inventarizacije, analize, klasifikacije i subjektivne komparacije prema principu slikovitosti ukupnog dojma.

Eklektična projektantska metoda u arhitekturi moderne utemeljena je na redukciji, stilizaciji i oblikovnoj neodređenosti arhitektonskih elemenata iz povijesne memorije unutar zadane klasicističke paradigme. Prvonagrađenim natječajnim projektima za regulaciju Kaptola i okolice (1908.) i crkvu sv. Blaža (1908.-1909./1910.-1913., Prilaz 64) arhitekt Viktor Kovacic posve je neočekivano i u potpunoj suprotnosti s očekivanjima sredine napustio proizvoljnu figuraciju secesije. Naoko je paradoksalna odluka o povratku na stvaranje unutar klasicističke paradigme i primjena eklektizma kao projektantske metode. Novost je subjektivno mijenjanje pravila arhitektonske kompozicije i deformacija oblika arhitektonskih elemenata tijekom projektantskog procesa.

U projektu su regulacije Kaptola i okolice (1908.), zahvaljujući mogućnostima eklektične projektantske metode, uvedeni raznovrsni stilski arhitektonski elementi, a primjena kreativnog postupka redukcije oblika u arhitektonskoj kompoziciji je dovela do vrlo osebujne mješavine slikovitosti i suzdržanosti figuracije kasnog historicizma. U simetričnoj arhitektonskoj kompoziciji trijema stupovi su reducirani na osnovno tijelo bez baze i kapitela te vrlo slobodno i neočekivano povezani s krajnje reduciranom i stiliziranom formom timpanona i šiljastih lukova s plitkim izduženim lezenama, u kojima se nalaze asimetrično raspoređeni prozori.

Unutar klasicističke paradigme odabrana je jednostavnost i suzdržanost bidermajera. U osmišljavanju arhitektonske kompozicije kaptolskog arhiva i biblioteke napušten je na južnom pročelju princip simetričnog rasporeda prozorskih otvora i glavnog ulaza. Glavni je ulaz asimetrično postavljen kao završetak sjevernog pročelja predloženoga novog atrija, koji na zapadu ima trijem, a na istoku glav-

ni ulaz u katedralu. U oblikovanju ulaza umjesto povijesnog citata primijenjena je metoda arheološkog kolaža s postavljanjem povijesnog portala katedrale, koji je svojedobno uklonjen pri restauraciji. Posebno je inventivan detalj oblikovanja prekida krovnog vijenca s trokutastim krovnim zabatom iznad portala.

U natječajnom projektu crkve sv. Blaža (1908.-1909.) nastavljena je primjena istovjetne paradigme i projektantske metode. Osnovna je razlika upotreba arhitektonskih elemenata iz istovrsne povijesne memorije. U arhitektonskoj kompoziciji nastavljena je primjena redukcije i stilizacije pa je zbog toga manje uočljivo podsjećanje na raznovrsnost i podrijetlo primijenjenih arhitektonskih elemenata, a istaknutija je tektonska robusnost klasicističke paradigme.

EUROPSKI KONTEKST: VIKTOR KOVAČIĆ IZMEĐU KARLA HENRICIJA I OTTA WAGNERA

EUROPEAN CONTEXT: VIKTOR KOVAČIĆ BETWEEN KARL HENRICI AND OTTO WAGNER

U teoretskim razmišljanjima o gradogradnji i zaštiti spomenika Viktor Kovačić je napravio bitan doprinos s krajnje osebujnim amalgamom teoretskih stajališta Adolfa Loosa, Camilla Sittea i Karla Henricija.⁴⁶ Loosova je zamisao da u regulatornim osnovama zgrade postavom volumena stvaraju prostorne odnose koji psihološki utječu na promatrača.⁴⁷ Način razmišljanja i upotreba glasovitog pojma *genius loci* kod Viktora Kovačića daleko je bliža Camillu Sitteu i pogotovo Karlu Henriciju nego Ottu Wagneru. Osnovna je razlika što se kod Camilla Sittea odnosi na prometni aspekt u planiranju novoizgrađenih gradova. Kod Viktora Kovačića termin se odnosi na povijesne, etnološke, topografske i vlasničke značajke koje utječu na planiranje u povijesnim dijelovima gradova. U regulatornoj osnovi Kaptola i okolice iz 1908. godine Viktor Kovačić je dosljedno regulatorno uobličio Sitte-Henricijeve teorije o regulaciji povijesnih gradskih predjela.

Arhitekti Wagnerova kruga u prvom su desetljeću 20. stoljeća prestali razmišljati o klasicizmu kao zatvorenom i statičnom kanonu, već su ga shvaćali kao dovoljno vitalan i prilagodljiv arhitektonski sustav unutar kojeg je moguće izraziti različite potrebe i svjetonazore suvremenoga industrijskog društva.⁴⁸ Josef Hoffman i Jože Plečnik bili su impresionirani Wagnerovom intelektualnom elastičnošću u kreativnoj primjeni i povezivanju arhitektonskih elemenata klasicizma i secesije sa suvremenim inženjerskim konstrukcijama. U konačnici je nastao neobičan amalgam arhitektonske kompozicije gdje su se s istodobnom primjenom novih tehnologija građenja i

suvremenih inženjerskih konstrukcija nalazili klasicistički arhitektonski elementi kojih se forma stoljećima postupno usavršavala neprekidnim ponavljanjem i secesijski elementi potpuno proizvoljno određene forme.

Josef Hoffman i Jože Plečnik bili su spremni na daleko radikalnije istraživanje krajnjih mogućnosti klasičnog kanona. Eksperimentirali su s postupcima poput transformacije veličine arhitektonskih elemenata i neočekivanom pozicijom pojedinih arhitektonskih elemenata u arhitektonskoj kompoziciji. Glavni projektantski postupak bila je namjerna iracionalnost u postupanju sa stiliziranim arhitektonskim formama koje su imale potpuno racionalno podrijetlo nastanka u početnim formama nosive konstrukcije.

U prvim desetljećima 20. stoljeća istraživanje krajnjih mogućnosti kanona bilo je veoma izazovno upravo zbog velikoga povijesnog autoriteta klasicizma. Rudolf Perco je proces istraživanja arhitekata Wagnerova kruga protumačio kao neizbježan ciklus obnavljanja koji počinje nestajanjem dekadentnog ornamenta i istodobnim pojavljivanjem tektonske pravilnosti. Rudolf Perco, Rudolf Weiss, Jan Kotera, Antonin Engel, František Roith i Vjekoslav Bastl služili su se postupkom redukcije klasične forme arhitektonskog elementa i zadržavanjem povijesne hijerarhije arhitektonskih elemenata u arhitektonskoj kompoziciji. U objavljenim neizvedenim projektima Rudolf Perco i Rudolf Weiss vrlo su rano postigli suzdržanu varijantu monumentalnoga klasicizma.

U Pragu su između dva rata češki arhitekti Jan Kotera, Antonin Engel, František Roith te Vjekoslav Bastl u Zagrebu dosljedno proveli redukciju klasicizma prema minimalnom izrazu. Viktor Kovačić i Jože Plečnik eksperimentiraju s klasicizmom, ali zadržavajući u projektantskom postupku slobodno stajalište kasnoga historizma. Prisutna je redukcija i spajanje arhitektonskih elemenata klasicizma i drugih stilskih razdoblja. Od regulacije Kaptola i okolice (1908.) do zgrade Burze za robu i vrednote (1920.-1921./1923.-1927.; Trg burze 3 / Račkoga 1 / Martičeva 1) Viktor Kovačić u projektantskom postupku postupno napušta primjenu elemenata drugih stilskih razdoblja i usmjerava se na isključivu primjenu arhitektonskih elemenata iz prethodnih pojava razdoblja klasicizma. Osnovna značajka Plečnikova stvaralaštva jest neprestano arheološko pronalaženje i upotrebljavanje različitih formi arhitektonskih elemenata iz

⁴⁶ JURIC, 2004: 1-15

⁴⁷ KOVAČIĆ, 1908.a: 1-8. Kovačić je u tekstu obrazloženja koristio Loosov termin „Stimmungen“, koji je preveo kao „nastroyenje“.

⁴⁸ MORAVANSKY, 1998: 63-103

različitih stilskih razdoblja unutar klasične paradigme, uz subjektivno transformiranje do deformacije i stvaranje arhitektonske kompozicije sa značajkama krajnje statičnosti i arhaičnosti.

Viktor Kovačić napušta proizvoljnu figuraciju secesije i okreće se eksperimentiranju s pravilima klasicizma i suvremenih tehnologija građenja – istodobno s razmišljanjima i djelovanjima većine vodećih suvremenih srednjoeuropskih arhitekata, svojedobno školovanih u Wagnerovoj klasi na Akademiji likovnih umjetnosti u Beču. Zajednička poveznica je stvaralački napor kojim se pomoću klasicizma kao dugovječnog i dokazano vitalnog sustava željelo sačuvati shvaćanje arhitekture kao umjetnosti.

ZAKLJUČAK

CONCLUSION

Natječaj za regulaciju Kaptola i okolice (1908.) značajan je iz nekoliko razloga u gradogradnji i arhitekturi Zagreba na početku 20. stoljeća. Prvi je put raspisan javni natječaj za regulaciju povijesnoga dijela grada. U gradogradnji su na trenutak onemogućena dva dobro uhodana monopola. Gradski je građevni ured dotad imao isključivo pravo na izradu generalnih i detaljnih regulatornih osnova. Građevni odsjek unutarnjeg odjela kr. zem. vlade onemogućen je u nametanju samovoljnih i arbitrarnih odluka o gradogradnji. U arhitekturi Zagreba natječaj je svakako označio početak snažne umjetničke potvrde Viktora Kovačića i druge akademske generacije arhitekata okupljene oko Kluba hrvatskih arhitekata. Prof. dr. Cornelius Gurlitt i prof. arh. Karl Koenig, uz interdisciplinarni sastav ocjenjivačke porote, bili su presudni jamci nepristranog procjenjivanja pristiglih natječajnih radova po suvremenim europskim vrijednosnim kriterijima.

Prvonagrađeni natječajni rad Viktora Kovačića jest složeno i proturječno djelo u kojem su snažno i jasno promovirane modernističke ideje o gradogradnji, zaštiti spomenika i arhitekturi. U gradogradnji su po regulatornoj važnosti izjednačeni prometni i tehnički zahtjevi s umjetničkim, simboličkim i povijesnim zahtjevima. Regulatorna je osnova prestala

biti samo tehnički dokument za parcelaciju zemljišta, izgradnju prometnica i komunalne infrastrukture, nego je postala složeni dokument buduće izgradnje grada. U zaštiti spomenika prošireno je područje interesa s izraženih umjetničkih spomenika na gradske cjeline ambijentalnih vrijednosti. U arhitekturi je značajan povratak na stvaranje unutar klasicističke paradigme i primjene eklektičnoga projektantskog postupka.

Nakon osvajanja prvih nagrada na natječajima za regulaciju Kaptola i okolice (1908.) i crkve sv. Blaža (1908.-1909.) Viktor Kovačić postaje glavni arhitekt, oko kojega se u medijima stvara secesijski kult o modernom umjetniku koji stvara posve nespupan i oslobođen svih akademskih kanona. U oba natječajna projekta prisutno je istraživanje figurativnih mogućnosti ponovno otkrivene klasicističke paradigme. U procesu projektiranja on primjenjuje eklektičnu projektantsku metodu, ali istodobno zadržava secesijsku slobodu subjektivnog mijenjanja akademskih pravila. Temeljna značajka projekta regulacije Kaptola i okolice (1908.) jest osebujna suzdržana slikovita figuracija kasnoga historizizma. Arhitektonska kompozicija crkve sv. Blaža (1908.-1909.) određena je aluzivnom figuracijom bezvremenskoga klasicizma. Stambena zgrada Lustig-Perok (& H. Ehrlich; 1910.-1911.; Kumičićeva 10 / Mihanovićeve) i stambena zgrada Frank (& Ehrlich, 1912.-1913.; Mažuranićev trg 1 / Hebrangova 33), s reduciranom figuracijom klasicizma, jesu međufaza u stvaralačkom kretanju Viktora Kovačića prema retoričnoj figuraciji klasicizma na zgradi Burze za robu i vrednote (1920.-1921./1923.-1927.).

Nakon prve nagrade na natječaju za regulaciju Kaptola i okolice (1908.) počelo je u javnosti prepoznavanje karizme Viktora Kovačića, koje će se potvrditi prvim nagradama na natječajima za crkvu sv. Blaža (1908.-1909.) i zgradu Burze za robu i vrednote (1920.-1921.). Posthumnim izdanjem arhitekta Ede Schoena mape-monografije, s reprezentativnim foto-grafskim, grafičkim i tekstualnim priložima o djelu jednog arhitekta u hrvatskoj kulturi, počinje stvaranje kulta gdje je svaka generacija hrvatskih arhitekata i povjesničara arhitekturu imala unutrašnju potrebu osobnog stvaranja nekog oblika idejnog određenja prema arhitektonskom djelu Viktora Kovačića.

LITERATURA

BIBLIOGRAPHY

1. AMRUŠ, M. (1909.), *Zagreb godine 1908. – Izvješće gradskoga poglavarstva o sveopćoj upravi slobodnoga i kralj. glavnoga grada Zagreba*, Dionička tiskara u Zagrebu, 5/13-14, Zagreb
2. BEDENKO, V. (1995.), *O prostoru Kaptola u srednjem vijeku*, u: ŠKVRČEVIĆ, A.: *Zagrebacka biskupija i Zagreb 1094-1994 – Zbornik u čast kardinala Franje Kuharica*, Nadbiskupija zagrebacka i Katolički bogoslovni fakultet: 633-648, Zagreb
3. BOLLÉ, H. (1908.), *Regulacija Kaptola i Bakačeve ulice*, „Ustavnost”, 1 (134): 5, Zagreb
4. BRUNŠMID, J. (1908.), *Regulacija Kaptola i Bakačeve ulice*, „Ustavnost”, 1 (139): 4-5, Zagreb
5. DOBRONIĆ, L. (1988.), *Zagrebacki Kaptol i gornji grad nekad i danas*, Školska knjiga: 21-22, 93-115, Zagreb
6. DOBRONIĆ, L. (1991.a), *Biskupski i kaptolski Zagreb*, Školska knjiga: 73-80, 211-219, 256-259, Zagreb
7. DOBRONIĆ, L. (1991.b), *Zagrebacka biskupska tvrda*, Školska knjiga: 15-57, Zagreb
8. D. (UŠAN) P. (LAVŠIĆ) (1908.), *Poslije izložbe natječajnih radnja za regulaciju Kaptola i okolice*, „Obzor ilustrovani”, 1 (52): 27-32, Zagreb
9. GURLITT, C. (1903.), *Pitanja o izgradnji gradova*, Carl Albrecht (Jos. Wittasek) 1-22, Zagreb
10. GURLITT, C. (1909.), *Osnivanje gradova*, Nakladom Kluba hrvatskih arhitekata, 1-16, Zagreb
11. GURLITT, C. (1968.), *Osnivanje gradova – predavanje održano u Zagrebu 1908.* (prijevod A. Albin), „Arhitektura”, 23 (101): 18-20, Zagreb
12. HERCOG, Ž. (1907.), *Uređenje ulice „Pod Zidom”*, „Hrvatska”, 168: 1-2, Zagreb
13. IVANČAN, Lj. (1908.), *Regulacija Kaptola i Bakačeve ulice*, „Ustavnost”, 1 (136): 4-5, Zagreb
14. JIROUSEK, A. (1908.a), *Izložba natječajnih nacrti za preudezbu Kaptola i okolice*, „Hrvatska”, 252: 1-2, Zagreb
15. JIROUSEK, A. (1908.b), *Izložba natječajnih nacrti za preudezbu Kaptola i okolice*, „Hrvatska”, 254: 1, Zagreb
16. JURIC, Z. (2004.), *Zaštita spomenika u teorijama gradogradnje u srednjoj Europi 1870.-1918.*, „Prostor”, 12 (1/27): 1-15, Zagreb
17. KNEŽEVIĆ, S. (2000.), *Urbanističke zamisli Viktora Kovačića*, „Radovi Instituta za povijest umjetnosti”, 24: 93-112, Zagreb
18. KOVAČIĆ, V. (1900.), *Moderna arhitektura*, „Život”, 1 (1): 26-28, Zagreb
19. KOVAČIĆ, V. (1908.a), *Osnova za preudezbu Kaptola i okolice u Zagrebu*, 1-8, Zagreb
20. KOVAČIĆ, V. (1908.b), *Atrium ecclesiae, forum populi – Natječajni projekt za preudezbu Kaptola i okolice*, „Obzor ilustrovani”, 1 (52): 17-26, Zagreb
21. KOVAČIĆ, V. (1908.c), *Osnova za preudezbu Kaptola i okolice u Zagrebu*, „Hrvatska”, 228: 1, Zagreb
22. KOVAČIĆ, V. (1908.d), *Osnova za preudezbu Kaptola i okolice u Zagrebu*, „Hrvatska”, 229: 1-2, Zagreb

23. KOVAČIĆ, V. (1908.e), *Die Regulierung des Kaptol und Umgebung*, „Agramer Zeitung”, 83 (242): 5-6; Zagreb
24. KOVAČIĆ, V. (1908.f), *Die Regulierung des Kaptol und Umgebung*, „Agramer Zeitung”, 83 (243): 5-6; Zagreb
25. KRŠNJAVA, I. (1908.), *Regulacija Kaptola i Bakaceve ulice*, „Ustavnost”, 1 (139): 9; Zagreb
26. LASLO, A.; RADOVIĆ-MAHEČIĆ, D. (1997.), *Viktor Kovacic – promotor hrvatske moderne arhitekture*, „Radovi IPU”, 21: 142-165; Zagreb
27. LASZOWSKI, E. (1908.), *Regulacija Kaptola i Bakaceve ulice*, „Ustavnost”, 1 (144): 3-4; Zagreb
28. LASZOWSKI, E. (1925.), *Plemiceva kuca u Zagrebu – nekrolog porušenoj kući na Dolcu br. 2*, u: „Stari i novi Zagreb”, Hrv. stamparski zavod: 22-32; Zagreb
29. LENUCI, M. (1908.a), *Regulacija Kaptola i Bakaceve ulice*, „Ustavnost”, 1 (137): 3-4; Zagreb
30. LENUCI, M. (1908.b), *Regulacija Kaptola i Bakaceve ulice*, „Ustavnost”, 1 (138): 3-4; Zagreb
31. LUNAČEK, atr. V. (1906.), *Iz naših umjetničkih ateliera: Viktor Kovacic*, „Obzor”, 47 (80): 2-3; Zagreb
32. MARUŠEVSKI, O. (1986.), *Iso Kršnjavi kao graditelj*, Društvo povjesnicara umjetnosti (DPUSRH), 145-162/163-184; Zagreb
33. MATOŠ, A. G. (1908.), *Viktor Kovacic – K izložbi nacrtu regulacije Kaptola*, „Hrvatsko pravo”, 14 (3873): 2; Zagreb
34. MORAVANSZKY, A. (1998.), *Competing Visions – Aesthetic Invention and Social Imagination in Central European Architecture 1867-1918*, The MIT Press, Cambridge-Massachusetts-London-England
35. SZABO, Đ. (1908.), *Der Kapitelpplatz der Zukunft*, „Agramer Tagblatt”, 23 (245): 5-6; Zagreb
36. SZABO, Đ. (1911.), *Samostan cistercita u Zagrebu*, „Vjesnik kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljskoga arhiva”, 13: 238-245; Zagreb
37. ŠEN, E. (1927.), *Arhitekt Viktor Kovacic (mapa-monografija)*, Naklada Ede Šena, 5; Zagreb
38. ŽMEGAČ, A. (1994.), *Oblik katedralne utvrde u Zagrebu*, „Radovi Instituta za povijest umjetnosti”, 18: 123-127; Zagreb
39. *** (1908./1), *Normativna osnova za umjetničke natječajne*, „Obzor”, 49 (62): 3; Zagreb
40. *** (1908./2), *Samoupravni odbor grada Zagreba*, „Narodne novine”, 74 (101): 3; Zagreb
41. *** (1908./3), *Gradski poslovi*, „Narodne novine”, 74 (140): 3; Zagreb
42. *** (1908./4), *Natječaj za regulatorne nacrti Kaptola i okolice*, „Obzor”, 49 (167): 2; Zagreb
43. *** (1908./5), *Regulacija Bakaceve i Kaptola*, „Narodne novine”, 74 (142): 3; Zagreb
44. *** (1908./6), *Zur Regulierung des Kaptol – Eine Unterredung mit Sectionschef a. D. Dr. Kršnjavi*, „Agramer Zeitung”, 83 (170): 6; Zagreb
45. *** (1908./7), *Die Regulierung des Kaptol – Bau rat Hermann Bollé über die Stadtregulierung*, „Agramer Zeitung”, 83 (171): 4-5; Zagreb
46. *** (1908./8), *Die Regulierung des Kaptol – Ludwig Ivančan*, „Agramer Zeitung”, 83 (173): 5; Zagreb
47. *** (1908./9), *Natječaj za regulatorne nacrti Kaptola i okolice u Zagrebu*, „Viesti hrvatskog društva inženira i arhitekta”, 29 (4): 77-78; Zagreb
48. *** (1908./10), *Die Regulierung des Kaptol – Milan Lenuci*, „Agramer Zeitung”, 83 (174): 5; Zagreb
49. *** (1908./11), *Die Regulierung des Kaptol – Milan Lenuci*, „Agramer Zeitung”, 83 (175): 5; Zagreb
50. *** (1908./12), *Die Regulierung des Kaptol – Prof. dr. Brunsmid*, „Agramer Zeitung”, 83 (176): 6; Zagreb
51. *** (1908./13), *Die Regulierung des Kaptol – Emilian von Laszowski*, „Agramer Zeitung”, 83 (181): 5; Zagreb
52. *** (1908./14), *Regulacija Kaptola i Bakaceve ulice*, „Ustavnost”, 1 (147): 5; Zagreb
53. *** (1908./15), *Produljenje natječajnog roka*, „Obzor”, 49 (226): 2; Zagreb
54. *** (1908./16), *Regulacija Kaptola i okolice*, „Narodne novine”, 74 (209): 3; Zagreb
55. *** (1908./17), *Regulacija Kaptola i okolice*, „Hrvatsko pravo”, 3843: 3; Zagreb
56. *** (1908./18), *Regulacija Kaptola i okolice*, „Ustavnost”, 1 (183): 4; Zagreb
57. *** (1908./19), *Strani arhitekti u Zagrebu*, „Ustavnost”, 1 (196): 5; Zagreb
58. *** (1908./20), *Hrvatsko društvo inženira i arhitekta*, „Obzor”, 49 (266): 2; Zagreb
59. *** (1908./21), *Strani učenjaci u Zagrebu*, „Ustavnost”, 1 (198): 4; Zagreb
60. *** (1908./22), *Predavanje prof. Gurlitta*, „Obzor”, 49 (268): 2; Zagreb
61. *** (1908./23), *Vijecanje o regulaciji Kaptola*, „Narodne novine”, 74 (224): 3; Zagreb
62. *** (1908./24), *Predavanje o regulaciji Kaptola*, „Ustavnost”, 1 (199): 4; Zagreb
63. *** (1908./25), *Regulacija Kaptola*, „Hrvatsko pravo”, 3859: 3; Zagreb
64. *** (1908./26), *Porota za prosudjivanje natječajnih osnova za regulaciju Kaptola i njezino ponašanje*, „Obzor”, 49 (269): 2; Zagreb
65. *** (1908./27), *Uredjenje Kaptola i Bakaceve kule*, „Narodne novine”, 74 (226): 4; Zagreb
66. *** (1908./28), *Regulacija Kaptola i Bakaceve ulice*, „Ustavnost”, 1 (200): 5-6; Zagreb
67. *** (1908./29), *Predavanje prof. dra. C. Gurlitta*, „Narodne novine”, 74 (226): 3; Zagreb
68. *** (1908./30), *Predavanje prof. Gurlitta*, „Hrvatsko pravo”, 3860: 3; Zagreb
69. *** (1908./31), *Predavanje profesora dra. Kornelija Gurlitta*, „Obzor”, 49 (271): 2; Zagreb
70. *** (1908./32), *Profesor Gurlitt o izgradnji gradova*, „Ustavnost”, 1 (201): 4; Zagreb
71. *** (1908./33), *Izložba natječajnih nacrtu za preudezbu Kaptola*, „Hrvatsko pravo”, 3862: 4; Zagreb
72. *** (1908./34), *Izložba natječajnih nacrtu za preudezbu Kaptola*, „Ustavnost”, 1 (202): 4; Zagreb
73. *** (1908./35), *Izložba regulatornih osnova*, „Narodne novine”, 74 (229): 3; Zagreb
74. *** (1908./36), *Izložba natječajnih nacrtu za preudezbu Kaptola*, „Ustavnost”, 1 (214): 6; Zagreb
75. *** (1908./37), *Ban u izložbi nacrtu za regulaciju Kaptola*, „Ustavnost”, 1 (229): 6; Zagreb
76. *** (1908./38), *Ban u izložbi nacrtu za regulaciju Kaptola*, „Narodne novine”, 74 (254): 2; Zagreb
77. *** (1908./39), *Regulacija Kaptola*, „Obzor”, 49 (312): 2; Zagreb
78. *** (1908./40), *Nacrti za regulaciju Kaptola*, „Narodne novine”, 74 (269): 3; Zagreb
79. *** (1908./41), *Nacrti za regulaciju Kaptola*, „Ustavnost”, 1 (243): 4; Zagreb
80. *** (1908./42), *Regulatorni nacrti Kaptola i okolice*, „Obzor”, 49 (320): 2; Zagreb
81. *** (1908./43), *O ocjeni radnja za regulaciju Kaptola i okoliša*, „Viesti hrvatskog društva inženira i arhitekta”, 29 (6): 111-112; Zagreb
82. *** (1909./1), *Predavanje o izgradnji gradova*, „Narodne novine”, 75 (47): 3; Zagreb
83. *** (1909./2), *Zapisnik V skupstine .../držane dne 4. svibnja 1908.*, „Zapisnici skupština zastupstva slob. i kralj. glavnoga grada Zagreba držanih u godini 1908.”, Tisak Dionička tiskara, str. 34/ čl. 82. (br. 16.829/1-1907.), Zagreb
84. *** (1909./3), *Zapisnik VII skupstine .../držane dne 6. srpnja 1908.*, „Zapisnici skupština zastupstva slob. i kralj. glavnoga grada Zagreba držanih u godini 1908.”, Tisak Dionička tiskara, str. 50/čl. 146. (br. 31.330/IV-1908.), Zagreb
85. *** (1909./4), *Zapisnik VIII skupstine .../držane dne 3. kolovoza 1908.*, „Zapisnici skupština zastupstva slob. i kralj. glavnoga grada Zagreba držanih u godini 1908.”, Tisak Dionička tiskara, str. 57/čl. 171. (br. 39.027/IV-1908.), Zagreb
86. *** (1909./5), *Zapisnik X skupstine .../držane dne 3. studenoga 1908.*, „Zapisnici skupština zastupstva slob. i kralj. glavnoga grada Zagreba držanih u godini 1908.”, Tisak Dionička tiskara, str. 75/čl. 245. (br. 16.829/1-1908.), Zagreb

IZVORI

SOURCES

IZVORI ILUSTRACIJA

ILLUSTRATION SOURCES

- SL. 1. KOVAČIĆ, 1908. b: 20
 SL. 2. KOVAČIĆ, 1908. b: 21
 SL. 3. KOVAČIĆ, 1908. b: 22
 SL. 4. KOVAČIĆ, 1908. b: 24-25
 SL. 5. KOVAČIĆ, 1908. b: 28
 SL. 6. KOVAČIĆ, 1908. b: 23
 SL. 7. KOVAČIĆ, 1908. b: 28

SAŽETAK

SUMMARY

VIKTOR KOVAČIĆ – PLANNING KAPTOL AREA, 1908

The competition for the urban plan of Kaptol and its surrounding area (1908) certainly marked the beginning of a strong artistic recognition of Viktor Kovačić as well as the second generation of architects with university education. Prof. dr. Cornelius Gurlitt and prof. arch. Karl Koenig together with an interdisciplinary competition panel assured an unbiased evaluation of the competition entries according to modern European assessment criteria. In his elaborate and controversial competition entry for the urban plan of Kaptol and its surrounding area (1908), Viktor Kovačić emphasized the conceptual differences between Historicism and Modernism in terms of urban development, monument protection and architecture. In planning historic urban areas in Historicism, a picturesque sight and perspective view were created through radical demolition. Historic monuments thus became independent of their environment regardless of the historical or ambience value. Planners proposed new squares and urban blocks which would allow an overall static perception of a monument and square from one point of perspective. This necessarily abolished the existing relationship between a monument and its urban setting and erased the multi-layered historical complexity of certain urban areas. Modernism in urbanism started from basic topographic, infrastructural and traffic requirements with the intention to include artistic, symbolic and historical values in the planning process. Emphasis was put on the need for a permanent and complex adjustment to the existing urban area with great care taken to preserve various historical layers and to carefully add new ones. Historical complexity and mutual interaction between a town and its monuments can only be understood from an ever-changing pedestrian perspective. In his approach to monument protection, Viktor Kovačić applied certain theoretical elements of a biological approach to monument protection. For the first time it was clearly stated that old buildings with no artistic value might, however, form an urban composition of a high historical and ambience value through their gradual integration into the whole. Each intervention is to be carefully planned and controlled in order to adjust to the ambience of the existing urban areas. The artistic value of the historical vertical outline of some urban areas is emphasized in an interesting way. The mentioned theoretical principles of urbanism and monument protection in Kovačić's planning were ambivalently applied in various town zones.

In Historicism the first generation of architects with university education recognized the artistic value of the cathedral and the bishop's palace. They denied any historical or ambience value to the demolished northern and southern Kaptol's town gates, the town hall, the Bakac's tower with a library, the remaining curtain walls with towers and the surrounding manors. The second generation of architects with university education together with Viktor Kovačić highly rated the historical value of the curtain wall with towers which, together with the cathedral and bishop's palace, form an ensemble of exquisite ambience value. A radically different approach was adopted in case of residential buildings on Dolac and in Vlaška street which, perceived as having no historical or ambience value, were planned to be demolished. St Mary's church on Dolac and the residential buildings on the northern side have been preserved. New planning lines were proposed from the new central market square towards the southwest and east with the aim to preserve the historical street lines as far as possible. The proposed architectural interpolations into the historic urban fabric might be considered as an anticipation of a reconstruction method by new construction. The demolished buildings are replaced by new ones whose position and scale are accurately adjusted to the existing relationships between the built volumes and streets. Viktor Kovačić made a significant contribution to urbanism and monument protection with his theoretical reflections enriched with a specific mixture of theoretical principles laid down by Adolf Loos, Camillo Sitte and Karl Henrici. Kovačić's concept as well as the use of the familiar term *genius loci* resembles more the concept proposed by Camillo Sitte and especially Karl Henrici than Otto Wagner. In Camillo Sitte's theory this term essentially refers to traffic in planning the new towns whereas in Viktor Kovačić's theory it refers to historical, ethnological, topographical and ownership features having impact on the planning of historic urban areas. In the urban plan of Kaptol and its surrounding area from 1908 Viktor Kovačić consistently applied Sitte's and Henrici's theories of planning the historic town areas. In his design concept of an architectural composition, Viktor Kovačić applied a sophisticated design method based on the reduced forms of architectural elements from various historical periods within the Classicist pattern. The ultimate product is a specific variation of Late Historicism character-

ized primarily by reduction and design vagueness. Eclecticism as a design method in Historicism arose out of a positivist scientific approach and was based on inventory-making, analysis, classification and subjective comparison according to the principle of a picturesque general impression. The eclectic design method in Modern architecture is based on reduction, stylization and design vagueness of historical architectural elements within the given Classicist paradigm. With his winning entries for the urban plan of Kaptol and its surrounding area (1908) and St Blaž's church (1908-09 / 1910-13), Viktor Kovačić quite unexpectedly abandoned the arbitrary Secessionist form. His decision to return to a Classicist paradigm and to apply an eclectic design method is seemingly paradoxical. The novelty lies, however, in a totally subjective transformation of the principles of architectural composition and a deformation of forms of architectural elements in the design process.

Owing to various possibilities offered by the eclectic design method, various stylistic architectural elements were introduced into the urban plan of Kaptol and its surrounding area (1908). The creative application of reduced forms in architectural composition produced a peculiar mixture of picturesque, yet restrained forms of Late Historicism. In a symmetrical architectural composition of the porch, the columns are reduced to their shafts (i.e. without a pedestal and capital) and are quite freely and unexpectedly linked with an ultimately reduced and stylized form of the tympanum and pointed arches with shallow elongated pilaster strips containing asymmetrically placed windows. The qualities of the Biedermeyer style expressed through simplicity and restraint were selected within the Classicist paradigm. In the design concept of the architectural composition of the Kaptol's archive and library one no longer finds a symmetrical layout of window openings and the main entrance on the southern facade. The main entrance is asymmetrically placed at the end of the northern facade of the proposed new atrium featuring a porch to the west and the main cathedral entrance to the east. The entrance is designed by means of an archaeological collage instead of a historical reference and features a historic portal removed earlier during the restoration process. A highly inventive detail is certainly a discontinued cornice with a pediment above the portal.

ZLATKO JURIĆ

BIOGRAFIJA

BIOGRAPHY

Dr.sc. **ZLATKO JURIĆ**, dipl.ing.arh. Na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu diplomirao je 1983. godine. Magistrirao je 1988. godine, a doktorirao 1991. godine. Za višeg asistenta na Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu izabran je 1998. godine, a docentom na tome Odsjeku postaje 2000. godine.

ZLATKO JURIĆ, Dipl.Eng.Arch., Ph.D. He graduated from the Faculty of Architecture, University of Zagreb in 1983. He won his Master of Science degree in 1988 and his doctorate in 1991. He became a senior assistant in the Department of Art History at the Faculty of Philosophy in 1998 and an assistant professor in 2000.

